

Snorre som teolog -

En lesning av Soga om Olav den hellige i Heimskringla

John Gunnar Krogstad

Fordypningsoppgave i teologi, Universitetet i Oslo, Det
teologiske fakultet, vår 2015

UNIVERSITETET I OSLO

12.05. 2015

Veileder: Vemund Blomkvist

Snorre som teolog

En lesning av Soga om Olav den hellige i Heimskringla

Fordypningsoppgave i teologi, Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo,
våren 2015.

Veileder: Vemund Blomkvist

Til min bror Per Erik som døde 26. april 2015, under ferdigstillingen av denne oppgaven:

Deyr fé,
deyia frændr,
deyr siálfr it sama;
en orztírr
deyr aldregi
heim er sér góðán getr.

Hávamál 76

© Forfatter John Gunnar Krogstad

År 2015

Tittel

Forfatter John Gunnar Krogstad

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Copycat, Oslo

Sammendrag

Snorres saga om Olav den hellige i Heimskringla har ofte blitt lest som den mest historiske versjonen av Olavssagaene. Opp mot denne har andre verk blitt sett på som mindre pålitelige og mer legende enn historie. Dette gjelder kirkens egne skrifter, som *Passio Olavi*, og skrifter som «Den legendariske saga.»

I de senere år har Snorres Olavsversjon blitt lest også som hagiografi. Gunnhild Røthe har i sin doktorgradsavhandling «Helt, konge og helgen» behandlet også Snorre ut ifra et slikt perspektiv.

Med utgangspunkt i Snorres oppvekst på lærdomssenteret Oddi på Island, mener jeg det lar seg gjøre å lese Snorre som teolog. Heimskringla blir da beretningen om Guds frelsesverk i vår del av verden. Heimskringla har beretningen om Olav den hellige som midtpunkt og akse. Snorre forteller om hvordan Gud bruker den kristuslike martyrkongen til å fullføre kristningsverket og samlingen av landet. Snorre blir da ikke ulik evangelistene. Hos evangelistene er det Jesu liv, lære, lidelse, død og oppstandelse som blir det sentrale i deres beretning om Guds frelseshistoriske verk. Lukas beskriver for sin ærede venn Teofilus hvordan alt var fra begynnelsen av og i sammenheng, for at Teofilus skal forstå at det han har lært er sant. På samme vis mener jeg Snorre går fram, men her er det Olav som blir den Kristuslike kongefigur som gjennom liv, lidelse og martyrium vinner Norge for Gud. Lik Jesus blir regna til Davids ætt, blir Olavs tilknytning til Hårfagre-ætten sentral.

Som teoretiske hjelpemidler i min lesning, bruker jeg Chatman som opererer med begrepet «gap» i fortellingen og Iser som snakker om «Leerstellen» som leseren må fylle ut. Viktig blir også tanken om at Snorres impliserte leser på 1200-tallet har kirkelig bakgrunn. Snorres leser vil være bedre i stand til sjøl å lese med bibelske referanser enn den moderne leser i dag.

Forord

For noen år siden hadde jeg gleden av å følge et emne om helgenkult i middelalderen. Som seg hør og bør utgjorde helgenfortellingene «De gyldne legender» av Jacobus de Voragine en stor del av pensum. Nest etter Bibelen var dette sannsynligvis den mest leste boka i middelalderens Europa. Jeg syntes det var triste greier og ble etter hvert ganske oppgitt over jomfruer som valgte martyrdøden framfor ekteskap, det ble for sentimentalt, syntes jeg. Heldigvis var Snorre Sturlassons saga om Olav den hellige også på pensumlista. Og etter all søtladenheten var det som et sjokk av realisme å bevege seg inn i Snorres beretning om Olav den hellige. Korte setninger, slag på slag og brutale drap og lemlestinger, pakka inn i et korthugd språk og en verdensanskuelse som var prega av det norrøne ættesamfunnets æresbegreper like mye som kristendommens tanker om å vende det annet kinn til. Dette var annen type helgenbiografi, like fullt ble det klart at dette så visst var en hagiografisk framstilling av Olavs liv, som i stor grad fylte sjangerkrava til en helgenbiografi. Den var bare så mye barskere enn det søtladne stoffet i «De gyldne legender».

Dette møtet med Snorres beretning om Olav den Hellige har jeg aldri glømt. Og som trønder i et protestantisk folkekirkelandskap, har jeg alltid undra meg over hvor sterk Olavsarven står i Trøndelag: En ting er spelet på Stiklestad hvert år som stadig nytolkes med kjente teaterfolk. Men også fra kirkelig hold blir Olavsarven holdt i hevd. Feministteologen Gynnes blir stående nesten aleine om sin protest mot Olavsdyrkinga. Hvert Olsok lånes storstua Nidarosdomen ut tilbake til katolikkene som sjølsagt gjør maksimalt ut av dette med alt som kan krype og gå av geistlighet og ordensfolk, og gjerne en og annen kardinal som villig priser Olav, «Norges evige konge». Men også Den norske kirke ser ut til å trives med historisk helgendyrking av råtassen Olav: Det er Olavsfestdager og Olavsvaker. Hele landet er fullt av Olavskilder og det siste er at Olavsteinen i 2006 ble ført tilbake til Stiklestad kirke. Denne steinen skal Olav ha falt over da han døde, og etter manges oppfatning har steinen helbredende kraft. Den ligger nå under alteret i Stiklestad kirke, og så vidt jeg vet et sjeldent eksempel på relikvienes rehabilitering i en nordisk protestantisk kirke.

Olavsarven er, i alle fall i Trøndelag, langt fra død.

Dette er noe av bakgrunnen for at jeg ønsker å se nærmere på Olavsbildet hos Snorre og se om det er mulig å lese Snorre som teolog.

Når det gjelder kildematerialet, forholder jeg meg til Soga om Olav den hellige i Heimskringla. Dessverre er jeg ikke norrøn filolog, og må derfor forholde meg til en oversettelse. Etter råd fra Klaus Johan Myrvoll har jeg valgt å forholde meg til Finn Hødnebøs oversettelse til bokmål. «Desse utgåvone byggjer på eldre umsetjingar som gjeng attende til Gustav Storm og Steinar Schjøtt på 1800-talet og hev profittert på stendige revisjonar av norske filologar og historikarar.»(Epost fra Myrvoll, 2014)

Innholdsfortegnelse

1	På vei mot problemstilling: Snorre som teolog	1
1.1	Snorre Sturlasons saga om Olav den hellige i Heimskringla	1
1.2	Om Snorre.....	2
1.3	Lesninger av Olavssagaen	3
1.3.1	Historisk lesning.....	3
1.3.2	Snorre som hagiograf	6
1.3.3	Snorre som teolog.....	8
2	Metodiske overveielser	9
2.1	Korsfarerideologi.....	13
3	Lesning og analyse	15
3.1	Den gamle «siðr».....	15
3.2	Oppvekst og vikingtid	18
3.2.1	Olav hos Halvdan Svarte.....	20
3.2.2	Harald Hårfagre og Olav	20
3.2.3	Harald Grenske, Sigrid Storråde og Åsta	21
3.2.4	Olavs dåp.....	22
3.2.5	Olav som barn hos Snorre	23
3.2.6	I viking	25
3.3	Kongetiden.....	30
3.3.1	Kvinneres egging	32
3.3.2	Kristningsverket, sverdmisjon og overtalelse	34
3.3.3	En bibelsk referanse i fortellingen om Olavs strid med svenskekongen.....	37
3.3.4	Kamp mot trolldomskrefter	39
3.4	På veg mot Stiklestad	40
3.4.1	Matunderet og kong Olavs bønn som brenner vetta	41
3.4.2	En mer kontemplativ Olav	42
3.4.3	Olavs drømmer eller syn	43
3.4.4	«I morgen er det mandag, herre!»	45
3.4.5	Olav i Sverige.....	45
3.4.6	Kongens syn	46

3.4.7	Åker-underet hos Snorre	47
3.4.8	Mot kampen.....	47
3.4.9	Kampen og Olavs død.....	49
3.4.10	Post mortem – mirakler og translatio	50
3.4.11	Mirakler og jærtegn utenom Olavssoga	52
4	Avsluttende bemerkninger	55
	Litteraturliste	57

1 På vei mot problemstilling: Snorre som teolog

1.1 Snorre Sturlasons saga om Olav den hellige i Heimskringla

Snorre sin Olavssaga finnes i to utgaver: Den første som en sjølstendig saga. Seinere ble den omarbeidet og kom som en del av Heimskringla, Snorres monumentale verk om Norges konger. Det er denne utgaven jeg forholder meg til. Den er fra ca 1230. Intenderte lesere var nok eliten, både på Island og i Norge. Det vil vel i praksis si folk som gjennom kirkelig utdanning i en eller annen form hadde lært å lese.

I ettertid er Snorre lett å plassere i en europeisk kanon, på grunn av sine åpenbare litterære kvaliteter. Nordisk mytologi ble gjort kjent for både fransktalende og engelsktalende gjennom tidlige oversettelser. Edda forelå i latinsk oversettelse i 1646. (Dillmann i Askedal, 2008 s. 45)

I Norge var resepsjonen før 1814 forbeholdt såkalte lærde kretser. Særlig Heimskringla har hatt stor betydning i nasjonsbyggingen etter 1814 med flere utgaver. Først rundt 1900 ble det virkelig folkelesning (Jørgensen i Askedal, 2008 s. 171).

Oppbyggingen er nokså lik med Den legendariske saga. Den starter med genealogi i tråd med denne, en faktisk og en mytisk. Videre *vita og passio*. Den skiller seg ut med at den gjerne toner ned det som i den legendariske saga er forklart med mirakler. Sånn sett er det en mer «historisk» framstilling, helt ulikt det vi kan finne i de (uekte) martyrbetretninger i «De gyldne legender». For en moderne leser er Snorre straks mer spiselig, men miraklene og det mytiske hører absolutt til her også. Snorre framstår på mange måter som svært moderne. Dette gjelder både hans historisk-kritiske blikk på kilder. Men også fortellingsmåten er på et vis moderne, nesten filmatisk: Han tegner karakterer ved å fortelle om deres handlinger. Det er ofte replikkene og handlingene som driver historia framover. Konfliktene blir gjerne løst med kompromiss. Visst vinner kongen fram, men han må passe seg for å trampe for hardt på dem han vinner over. Det kommer en tid etter slaget også, og det er bedre for kongen om vreden

mot ham ikke blir for stor. Ventende blodhevn er sjelden klokt. Ifølge Snorre er det delvis slike ting som fører til motstanden mot kong Olav og tapet ved Stiklestad.

1.2 Om Snorre

Vi kommer ikke utenom et blikk på Snorre Sturlasson sjøl. Det er ingen uavhengig krigsreporter som nøytralt rapporterer fra felten. Vi må spørre oss om hvem Snorre egentlig var. Jeg tror det er viktig å se at han var både aktør og kronikør. Og da mener jeg selvsagt ikke at Snorre hadde noe med begivenhetene på Olav den helliges tid, men at han faktisk var både politiker og historiker, både historisk aktør og historiker. Snorre var en av Islands 36 gøder eller høvdinger. I islandske historiebøker framstilles Snorre som en maktpolitiker:

Den politiske karrieren begynte med at han giftet seg til makt. Så lot han seg skille fra sin første kone for å gifte seg til mer makt (Hjálmarsson, 1999, s. 51). Likeledes gifter Snorre bort alle sine døtre til nøye utvalgte personer, i den overlagte hensikt å skape flere og bredere personlige og politiske allianser. Gjennom slike strategiske, arrangerte ekteskap skulle han med fredelige midler konsolidere og øke sin slekts makt. Og slektens makt ble utøvet av dens største høvding, som åpenbart var Snorre selv. Kan hende ønsket han derved først og fremst å øke sin personlige makt. Det er for så vidt et lite flatterende bilde som formidles. Det er intet forbilde – i alle fall ikke for andre enn dem som i realpolitikkens navn trykker Machiavelli til sitt bryst. På den annen side er dette åpenbart ikke hele bildet. (Njálson i Askedal, 2008 s. 184)

Dette er en side ved Snorre som vi i Norge lett kan glemme. For oss er han først og fremst sagafortelleren og historikeren som gjennom Heimskringla har levert et betydelig bidrag til vår nasjons selvforståelse som egen nasjon. For oss er Snorre først og sist viktig som nasjonsbygger. Men dette blir for endimensjonalt om vi skal forsøke forstå forfatteren av sagaen om Olav den hellige som vi finner den i Heimskringla. Mannen Snorre er mer enn flogvitet bak Heimskringla. I følge Njálson kan det være Snorres ambisjoner om å sentralisere den politiske makta på Island som førte til hans fall, at hans «alder måtte forkortes». For islendingen var forestillingen om den frie mann avgjørende viktig, selv om makta lå i ætteveldet (Se Njálson, side 183-184 i Askedal, 2008).

Far til Snorre Sturlasson, Sturla Tordsson, døde i 1183 ved gården Hvam på Island. Snorre var den yngste av sønnene til Sturla og Gudny Böðvarsdóttir. Han var fem år gammel da faren

døde. Han vokste opp på gården Odde, med Jon Loptsson som fosterfar. Gården Odde var fra gammelt av et kultursentrum med navn som Sæmund Frode og hans frende Jon, biskop av Holar. Jon Loptssons mor var Tora, datter av kong Magnus Barfot. Jon var diakonviet. Også mens Snorre var på Oddi, var gården et lærdomssete. Man kan anta at Snorre lærte latin, teologi og islandsk og norsk historie (Paasche, 1948 s. 74-80).

Jeg går ikke inn på alle viderverdighetene rundt Snorre som maktpolitiker og høvding. Men han ble drept i 1241 av Arne Beisk, sekstio år gammel. Drapet skjedde på ordre fra Håkon 4. Håkonsson, bakgrunnen var at Snorre hadde støttet hans rival hertug Skule og forlatt Norge mot kongens uttrykkelige ordre (Paasche, 1948 s. 308-321).

1.3 Lesninger av Olavssagaen

1.3.1 Historisk lesning

Nettopp det kildekritiske synet til Snorre, hans vurderinger av hvilke kilder som er troverdige, har gjort det enkelt å lese ham først og framst som en historiker. Også det forhold at Snorre ble viktig for nasjonsbyggingen, har gjort det naturlig å lese ham historisk. I vår post-moderne tid kan vi kanskje si at jovisst kan man lese Snorre historisk, men da med det klare forbehold om at det finnes ingen objektiv historieskriving, historieskriving innebærer alltid et utvalg og en postulering av årsakssammenhenger. Å tenke seg å skrive «wie es eigentlich gewesen» forblir med post-moderne briller en naiv tilnærming til historiefaget (Green, 2010 , s. 90).

Men Snorre står fortsatt høyt i kurs som historisk kilde. Et eksempel på dette finner vi hos religionshistorikeren Gro Steinsland:

Snorre regnes som en pålitelig og dyktig historiker. Men det betyr ikke at han var objektiv i sitt kildekritiske arbeid i vår mening av ordet. Han vurderte nok sine kilder, gjorde seg opp selvstendige meninger, han kunne legge til og trekke fra og forme stoffet etter den rammen han selv valgte. Derfor er det så viktig for oss som skal bruke Snorre som kilde, å skaffe oss et inntrykk av de metodene og teoriene han brukte. (Steinsland, 2005 s. 54-56)

Hun beskriver videre at for Snorre var det stuereint å skrive om fortidens guder etter mønster av hvordan kirken fortolket forholdet mellom Det gamle testamentet og Det Nye testamentet. Det gamle testamentet var ikke kristendom, men man fortolka det som forløpere for fortellingene i det nye. På samme vis kunne Snorre forholde seg til de gamle skikker: Fedrenes guder ble akseptable fordi kristendommen ennå ikke var kommet. De gamle skikker blir *religio naturalis*, en ufullstendig gudsåpenbaring, men likevel en forståelse av den skapte verden. Videre påpeker Steinsland at Snorre er påvirket av *evhemerisme*. Denne læren tilskrives den greske filosofen Evhemeros. Han hadde en teori om at gudene opprinnelig hadde vært storfolk i historien. Etter sin død ble de gudeliggjort av uvitende mennesker. Dette var god latin i oldkirken om gamle guder. Men også i middelalderen levde disse teoriene i beste velgående. Snorre griper dette begjærlig. Videre danner rent lydige likheter redskap for betraktninger om årsakssammenhenger. Dette grepet kalles *etymologisering*. Steinsland viser at Snorre bruker dette friskt i Prologen til Snorre-Edda. Der blir «Trakia» til «Trudheim» og «sibylle» til «Siv». *Utvandringsteorier* var populære for å etablere et felles opphav i historien. Snorre forteller at Odin og de andre æsene stammer fra Troja i Tyrkia før de vandret nordover og ble herskere i Norden. Disse teoriene var vanlig i middelalderen og Snorre brukte dem i sin historieskriving, etter god historisk praksis den gang (Steinsland, 2005 side 55-59).

Også Gunnhild Røthe kan bevitne hvor høyt Snorre er blitt vurdert som historiker: Snorre er den som rensker Olavssagaen for mytiske og legendariske elementer og leverer historie: «Som historisk kilde ble Snorris olavssaga i Heimskringla sett på som den optimale.» (Røthe, 2004, s. 16)

Det er vel riktig å si at den åpenbart positive vurderingen av Snorres Olavsberetninger som historie, skjer på bakgrunn av sammenligninger med andre Olavsberetninger.

Den legendariske saga er sannsynligvis skrevet av en islending, selv om det handskriftet som finnes, er forbausende fritt for islandismer. Språket er utpreget trøndsk og blir karakterisert som et av de beste eksempler på gammel trøndsk som vi har (Akselberg, 2006 s. 118-119). Nettopp dette gjør at Akselberg stiller spørsmål ved den hevdvunne sannhet om at Den legendariske saga opprinnelig er islandsk. Kan den være et norsk verk i tilknytning til erkebispesetet i Nidaros? (Akselberg, 2006 s. 125-126) I tittelen Den legendariske saga ligger vel også noe av en vurdering. Om vi slår opp i ordlister en legende ha to betydninger:

legende f2 (m.lat. *legenda* ‘det som bør lesast’, av lat. *legere* ‘samle, lese’)

1 oppbyggjeleg forteljing om ein helgen; forteljing med religiøst-mytisk innhald

Selma Lagerlöfs legender

2 fantastisk, utruleg segn eller soge; **myte** (I)

legenda om Napoleon / han har vorte ei levande legende

(Nynorskordboka på nett, UiO, Oslo)

I mye av litteraturen rundt Olavshistoriene, er det temmelig lett å se at det er den andre betydningen av ordet legende som blir assosiert med Den legendariske saga. Med andre ord blir den gjerne sett på som utrulig og som mytisk. Og da gjerne i motsetning til Snorre si overlevering som betraktes som ved første blick framstår som mer troverdig historisk, mer «verdslig» og mindre «religiøs».

Gunnhild Røthe (Røthe, 2004), viser i sin avhandling hvordan både P.A. Munch og C.R. Unger i 1853 beskriver Den legendariske saga som «usandsynlig, æventyrlig, eller mirakelmessig Maade, hvorfor vi have kaldt den den legendariske recenssion (Munch og Unger i Røthe, 2004 s. 14). Stort bedre vederfares heller ikke denne saga hos Sigurður Nordal som karakteriserer Den legendariske saga som «en frygtelig mishandling af sagaens tekstform» (Nordahl sitert hos Røthe, 2004 s. 15). Også her er det vel interessen for sagaen som historisk verk som former det negative bildet. En regner med at Den legendariske saga kan ha sitt opphav på slutten av 1100-tallet, men håndskriftet som vi kjenner til i dag, mest sannsynlig er skrevet ca. 1250. Man regner ikke med at Snorre si Olavssaga bygger på Den legendariske saga, men at den bygger på Styrme Frode si saga og som igjen bygger på «Mellomste saga» som også Den legendariske saga bygger på (Akselberg, 2006 s. 110-111). Dette er ikke helt enkelt, men jeg prøver med å gjengi følgende framstilling av Olavs-sogas genesis:

Eldste saga

I

Mellomste saga

I

I

Den legendariske Olavssoga

Styrme si Olavs-soge

I

I

Norsk mellomste soge

Snorre si Olavs-soge

Kilde: (Akselberg, 2006 s. 117, etter Nordal 1914)

Spørsmålet er om denne betraktningen holder, den forutsetter at man ser på manuskriptet som opprinnelig islandsk. Men forklaringa på likheter i stofftilfang hos Snorre og Den legendariske saga, bygger på forutsetningen om en mellomste saga. Navnet har den fått av filologer som har sett den opp imot Snorre sin Olavshistorie. Den er altså «legendarisk» i forhold til Snorres «historiske» saga.

Den legendariske saga vil bli brukt som sammenligningsgrunnlag i forhold til Snorres Olavssaga i Heimskringla.

1.3.2 Snorre som hagiograf

De siste femti årene har det vært vanlig å lese Snorres Olavsberetning som hagiografi. Røthe siterer i sin avhandling Margaret Cormack som mener at man gjerne har undervurdert det hagiografiske innhold i kongesagaene nettopp fordi de har blitt definert og lest som kongesagaer:

Since their historical value and subject matter usually causes these works to be assigned to the genre of kings' sagas, the fact that they deal with saints is often forgotten, or at best subordinated to the discussion of their value as historical sources – a discussion for which their hagiographic tendencies should be of the utmost importance (Margaret Cormack sitert i Røthe, 2004, s. 20)

Litteraturhistoriker Lars Lønnroth mener at vi har fått en ny litterær form, «hellig kongebiografi». Denne formen blir beskrevet som en blanding av hagiografi, misjonslegender og heltemyter (Røthe, 2004, s. 21).

Tue Gad tar utgangspunkt i «De gylne legender» når han gjennomgår de hagiografiske legender. Legenden om Olav den hellige (og andre nordiske kongesagaer) har ingen direkte sammenlignbar kategori i «De gylne legender». Den henter sine trekk dels fra martyrlegenden, dels fra England der kongemartyren er rikt tilstede (Gad, 1961 s. 153). Videre legger Gad vekt på at legendene om den kongelige martyr er krysning av genreformene legende og krønike. Jeg leser dette som at de er en blanding av legendarisk i betydning sagn, utrolig og en mer historisk «riktig» levnetsbeskrivelse (Gad, 1961 s. 152). For øvrig bør det bemerkes at «De gylne legender» er noe yngre enn Snorres Olavsberetning. Det foreligger derfor ingen direkte sammenheng mellom Snorre og «De gylne legender», men man kan trygt regne med at Snorre var kjent med helgenberetninger.

Også Gunnhild Røthe leser i sin avhandling og i senere artikler Snorre hagiografisk. Hun skriver:

Med hagiografisk lesning mener jeg at jeg forstår fortellingene hvor Olav framstår som hellig konge og helgen som uttrykk for den nordiske kulturs konstituering av Olavs hellighet. Etter min oppfatning er ikke mytene og de uhistoriske elementene i olavssagaen litterær dekorasjon som teksten skal renses for, men snarere spor etter de fortolkningsmodeller som forfatterne tok i bruk for å framstille Olavs liv og død som hellig. Olavssagaen gir oss bilder av helgenkongen som ikke er basert på vår virkelighetsoppfatning, men er skapt ut fra middelalderens syn på historie og hellige personer. (...) De norrøne fortellingene hvor Olav framstår som hellig kan betraktes som en norrøn hagiografisk tradisjon som løp parallelt med, som påvirket og ble påvirket av den kirkelige legendetradisjonen. Selv om vi finner fellestrekk mellom den kirkelige og den norrøne hagiografi, utmerker den nordiske hagiografi seg ved å vektlegge det religionshistoriske og politiske aspekt ved Olavs hellighet. (Røthe, 2004, s. 34-35)

Røthe er den som sist har behandlet Snorres Olavssaga og lest den hagiografisk. Hun er ikke den eneste. Selv viser hun til at Sverre Bagge og Bjarne Fidjestøl har sett på den særegne

kombinasjonen av det historiografiske og det hagiografiske som til sammen skaper et særegent verk. Også andre, som f.eks. Carl Phelpstad, har sett på om Snorres Olavssaga kan betraktes som hagiografi (Røthe i Askedal, 2008 s. 125-126).

Gunnhild Røthe argumenterer for at det særegne ved Snorre som hagiograf er at han knytter Olavs hellighet og helgenkåring opp mot hårfagreideologien. Med dette mener hun forestillingen om at «Norge var odel i hårfagreætten og at Olav som martyrkonge videreførte denne arven» (Røthe i Askedal, 2008 s. 127).

1.3.3 Snorre som teolog

Flere har altså lest Snorres olavsberetning hagiografisk. Dette er et ganske naturlig valg og nærmest opplagt, dersom man har sjangerbestemt Snorres olavsberetning til å være nettopp hagiografi. Det er intet dramatisk i dette, selv om det på mange måter har representert en befrielse fra den tradisjonelle historiske lesningen.

Min ide er å ta dette et skritt videre: Hva skjer om man leser Snorre med teologiske briller, altså ser etter Snorre som teolog? Et element av dette ligger vel der allerede om man ser på Snorre som hagiograf. Hagiografi vil vel alltid inneholde element av teologisk tenkning. Men å tenke Snorre som teolog? Vil det kunne åpne teksten, gi nye perspektiv? Eller risikerer vi å fylle teksten med mer enn den gir grunnlag for? Og hva er forholdet mellom Snorre som historisk person og den impliserte forfatter i verket?

Men da er vi alt inne på metodespørsmål. Før vi kommer dit er det naturlig å formulere problemstillingen slik:

«Snorre som teolog. En lesning av Olav den helliges saga i Heimskringla.»

2 Metodiske overveielser

For å svare på det siste spørsmålet om forholdet mellom Snorre Sturlasson og den impliserte forfatteren: Jeg tror at biografiske data om Snorre og tekster av ham utenom Heimskringla (Snorre-Edda) sannsynliggjør at det gir god mening å lese Olavssagaen med teologiske briller. Gro Steinsland skriver om Snorre i sin bok om norrøn religion:

Med Snorre-Edda har vi fått overlevert et verk fra middelalderen som sammenfatter og systematiserer den førkristne mytologien. Verket er skrevet tidlig på 1200-tallet som en lærebok. Boken gir oss et innblikk i arbeidsmetodene og teoriene til en kollega som arbeidet for nesten 800 år siden. Snorre-Edda er en skattkiste for den som arbeider med den førkristne mytologien, men verket må brukes med kunnskap og fornuft.

Snorre var selv et kristent middelaldermenneske, som stormannssønn hadde han trolig lavere grad av kirkelig vigsel. Han var altså godt kjent med de kirkelige fortellingene. Som kristen delte han middelalderkirkens syn på religionsspørsmål. Kristendommens gud var den eneste, sanne Gud, skaperen av himmel og jord. Historien ble sett på som utfoldelsen av Guds frelsesverk, sentrum i det hele var Kristi åpenbaring (Steinsland, 2005, s. 54).

Oppveksten hos Jón Loptsson på Oddi på Island ga Snorre Sturlasson godt innblikk i gammel historie, skaldekvadenes kunst, norrøn mytologi og kristen lære. Hvem kunne være bedre egna enn ham til å tegne bildet av Olav den Hellige i overgang mellom gammel sed (siðr) og kristendom (kristinn dómr)? (Steinsland, 2005, s. 423).

Jeg mener å ha sannsynliggjort at å lese Olavssagaen til Snorre med «teologiske briller» kan ha noe for seg. Til dette arbeidet går jeg selv med flere forutsetninger og antagelser. Jeg antar at vi vil få se en forfatter som er opptatt av å skape kontinuitet mer enn brudd når han tar for seg Olavs kristningsverk. Dette baserer jeg dels på Steinslands arbeid. Hun viser i sin bok til at Snorre kanskje harmoniserer kosmologien i Snorre-Edda mer enn folkereligionen gir grunnlag for. Steinsland skriver: «Snorre Sturlason uttrykte seg mer systematisk enn den eldre diktningen da han på 1200-tallet gjenfortalte skapelsesmytene i *Gylfaginning*, annen del av verket som kalles *Snorre-Edda*. Snorre gjorde bruk av lærde middelalderideer som

elementlæren, han opererte med energier som kulde og varme og skapte en egen topografi i skapelsesmyten.» (Steinsland, 2005 , s. 113)

Sjøl om Snorre opererer to hundre år seinere enn Olavs kristningsverk, er han gjennom sin bakgrunn som islandsk gode med oppvekst på lærdomssentret Oddi godt forankret i norrøn kultur. Man kan vel uten å overdrive gå så langt som å si at Snorre var badet i tradisjonen. Han var innforlivet med den gamle kultur. Snorre var sjøl en høvding eller goði. Island på Snorres tid var et ættesamfunn hvor det nok var strid mellom ætter og høvdinge. Island hadde ingen sentral-makt og konflikter ble løst ved kompromisser. Den som vant fram på tinget, fikk lov til å sette rammene for skadeserstatning og forlik. Men det lønte seg ikke å sette bota for høg eller være for urimelig: Rimelige vilkår sikrer mot framtidig ufred og blodhevn. Mange har påpekt et tvisyn hos Snorre og gjerne tolket det som et karaktertrekk ved ham. Véstein Ólason hevder at dette tvisynet like mye karakteriserer det islandske ættesamfunnet som mannen Snorre Sturlasson. Både han og Steinsland peker på at i (Snorres versjon av) den gamle religionen er kampen mellom æser og jotner en kamp som opprettholder en balanse i kosmos. (Vésteinn Ólason i Askedal, 2008 s. 29-31) og (Steinsland, 2005 ,s. 98-100).

Historisk bakgrunnskunnskap om det norrøne samfunn og kultur er nok nødvendig for å forsøke tolke Snorres narrativ om hvordan Olav ble «den hellige». Men faren er sjølsagt at man leser mer ut av teksten enn den i seg sjøl gir grunnlag for. Det er som kjent en forskjell på den impliserte forfatter i et verk og den historiske forfatteren: Det er ikke sikkert at den impliserte forfatter som kommer fram i verket, har samme holdning som den historiske levende forfatter Snorre Sturlasson. Hvem var denne Snorre? Snakker vi om Snorre som 20-åring, eller som 40-åring? Kan man i det hele tatt få fatt på hvem et menneske «virkelig» er eller var? Sånn sett er det absolutt tryggest å holde seg til den impliserte forfatter i verket. Det er nå en gang teksten vi har å forholde oss til. Samtidig blir dette for snevert: Historiske opplysninger om den virkelige forfatter og hans samtid kan kaste lys over verket. Men man må bruke disse opplysningene skjønnsomt, med forsiktighet.

Abbott snakker om forskjellige måter å tolke en tekst på: Den ene forholder seg til forfatteren og leter etter intensjonen til denne. Denne typen lesning kan kalles intensjonsorientert og leser ut ifra forfatterens hensikt eller vilje. Man ser på fortellingen som en helhet. En annen type lesing eller tolking kalles symptomatisk lesing. Her leser man på et vis «mot» forfatterens tolkning. Det kan være en feministisk lesing, en psykologisk, marxistisk lesing – nærmest hva

som helst som bryter med forfatterens intensjon. Man jakter på bakenforliggende strukturer som kanskje er ubevisst for den impliserte forfatter (Abbott, 2008 , s. 102-106).

En annen måte å tenke tekstlesing på, er å legge mer vekt på leseren.

Så er det et spørsmål om hvilken ende man legger vekt på. Interessert man seg for leseren som medskaper eller tolker av teksten, får det ofte den konsekvens at forfattersiden av skalaen «mister» kontroll over budskapet. På den annen side kan man fort komme i en situasjon der man antar at forfatteren utnytter leserens tolkningsferdigheter i måten han legger opp sin historie, sitt narrativ. Forfatteren tør kanskje lage «gap» i fortellingen som han overlater til leseren å fylle ut. Dette er kjente grep i narrativ diskurs:

Whether the narrative is experienced through a performance or through a text, the members of the audience must respond with an interpretation; they cannot avoid participating in the transaction. They must fill in the gaps with essential or likely events, traits and objects which for various reasons have gone unmentioned.
(Chatman, 1978, s. 28)

Den tyske litteraturkritikeren Wolfgang Iser er vel den som kanskje har utviklet denne tenkningen mest. Han bruker begrepet «Leerstellen» om det Chatman kaller «gaps» eller på norsk gap i fortellingen. Men Iser tar det vel et skritt videre og fokuserer virkelig på leseren. Som John Barton uttrykker det:

[T]he reader is not at the mercy of the text. He is not, as still in structuralism, trying to establish “scientifically” how the text “really works”, so as to become essentially the text’s servant. The boot is on the other foot. The reader-response critic is to a great extent the text’s master, deciding within what context of expectation he will read the text and so make sense of it. In this system of thought, there are no correct interpretations of texts, only “readings” which are more or less interesting, illuminating, novel or valuable; the question of what the text “actually means” is seen as unbelievably naïve. (Barton, 1996, s.212-213)

Vi nærmer oss nå hermeneutiske grunnlagsproblemer. Gadamer bruker prosessen med å oversette en tekst fra et språk til et annet som eksempel. Han sier at uansett hvor god en oversettelse er, så må den mangle noe av «de overtoner som klinger med i originalen». Men

det er ikke oversettelsens problem i seg selv han vil beskrive, men der blir det så klart at all oversettelse innebærer en eksegese, en utlegging av teksten. Men dette gjelder også i den hermeneutiske samtalen mellom tekst og fortolker. Bare gjennom fortolkeren får tekstens bokstaver mening (Gadamer, 1960, s. 425-429).

Det er interessant å se Snorres verk i lys av begrepet «gap» eller «Leerstelle». Snorres stil utmerker seg nettopp ved sin knapphet.(Langslet, 2011, s. 202)

Nettopp denne stramme stilen innbyr den impliserte leser til å fylle ut. Der den legendariske saga ikke overlater et komma til leseren, der stoler Snorre på at den kompetente leser sjøl vil fylle «hullene». Her er det på sin plass å minne om at Snorres impliserte leser med nødvendighet må ha vært rimelig kompetent. Teksten ble til i første halvdel av 1200-tallet og selv om vi ikke finner gode anslag på hvor liten del av befolkningen som var lese- og skrivekyndige, kan vi trygt gå ut fra at de lesekyndige var en elite. Og denne eliten hadde gjerne kirkelig bakgrunn.

Sjangermessig har vi slått fast at Snorres Olavsberetning er en blandingsform av hagiografi og verdslig historieskriving (Røthe i Askedal, 2008 , s. 126). Tue Gad skriver om de ekte martyrlengder som skriver seg fra forfølgelsestiden og er skrevet i det 2. og 3. århundre. Disse bygger på rettsprotokoller, kristne tilhøreres referater og øyenvitners skildring av de kristne martyrs fengsling, forhør, henrettelse og begravelse. De er rent ut sagt nøkterne i sin skildring og beskriver lidelsene på en virkelighetstro og nyansert måte. De fiktive martyrlengder bygger på skjema fra de virkelige pasjoner, men overdriver evnen til å tåle pinsler, på mirakuløs måte tåles det. Ild og varme er maktesløs, piler og stein, ville dyr og gift har ingen virkning på den bolde martyr (Gad, 1961, s. 13-19). Senere har en egen helgenkategori tilkommet som har fått stor betydning i Norden: Den kongelige martyrkongen. Her finner vi Olav den Hellige, sammen med Knut og Erik. Olav blir en *rex iustus* som bringer sitt land fred og harmoni (*pax* og *concordia*). Sjangeren har likheter med de engelske beretninger om kongemartyrer. De hagiografiske elementer inngår i en historisk framstilling. Skjematisk følger kongelegenden skjemaet *vita*, *passio* og *translatio* og *miracula* (Gad, 1961 ,s. 151-156) og (Røthe, 2004 s. 198). *Vita* er levnetsbeskrivelsen, *passio* er lidelseshistorien,

translatio er overføringen av legemet til en kirke f.eks. til en stenkiste og *miracula* er beretningene om miraklene den hellige bevirker.

Å lese Snorre teologisk vil innebære å se både på de før-kristne forestillinger hos Snorre og ikke minst å lese beretningen om Olav ut fra et bibelsk perspektiv. Kristus-likhet blir sentralt, men også en tanke om at Olav er en del av Guds frelseshistoriske plan. Dermed vil historien om Olav den hellige inngå i en sammenheng der Gud er aktøren som bruker sin tjener Olav for å kristne landet langt mot nord. Historien om Olavs vei mot hellighet er også historien om et lands overgang fra norrøn religion til kristendom. Et av spørsmålene er om dette bare representerer et brudd, eller om Snorre makter å skape en kontinuitet.

Snorre har hatt mange kilder å bygge på i sitt arbeide med Olavsagaen. Dette gjelder både muntlige og skriftlige kilder. Akkurat hvilke kilder han har hatt tilgang på, vet vi lite om. Det vi vet er at beretningene om Olavs hellighet startet nokså umiddelbart etter hans død. Det eldste diktet som beskriver helgenkult er av Torarin Lovtunge i diktet Glælognskviða. Nøyaktig årstall har vi ikke, men det er få år etter Olavs død. Fra rundt 1050 har vi det første liturgiske Olavsofficium, funnet i England (Langslet, 2011, s. 83-84).

Dermed har vi en aldri så liten komplikasjon i forhold til å finne ut hva som er Snorre teologen sitt verk eller hva han bare har overtatt av muntlige eller skriftlige tradisjoner. Dette må vi vel leve med, at ikke alle teologiske tanker nødvendigvis er Snorres. Likevel kan vi se bort i fra dette skillet. Det som Snorre har inkorporert i sitt verk, har han gjort til sitt. Ved å sammenligne Heimskringlas Olavsberetning med den legendariske saga, kan vi i det minste få en pekepinn om hva Snorre er opptatt av.

2.1 Korsfarerideologi

Vi kan også regne med å finne spor av tanker rundt korsfarerideologi i Snorres verk. Tanken er da at som Kristi stridsmenn kan man regne med øyeblikkelig frelse om man dør i kamp mot hedninger eller heretikere. Korstogene startet vel egentlig etter Olavs død, men for Snorre er dette aktuelt tankegods. Men som jeg forstår det, kan man tenke at korsfarerdøden blir å ligne med martyrdøden i de hagiografiske tradisjoner.

Gunnhild Røthe nevner så vidt dette med korsfareartenkning som modell for Snorres beskrivelse av Olavs død i Heimskringla. Men hun peker også på at det kan peke tilbake på det førkristne krigerideal (Gunnhild Røthe i Askedal, 2008, s. 136). I hennes doktorgradsavhandling er dette temaet behandlet mer utførlig (Røthe, 2004 s. 273-275).

3 Lesning og analyse

For å lese Olavssagaen i Heimskringla teologisk er det nødvendig å ta noen få avstikkere vekk fra sjølve Olavssagaen. Dette fordi Snorre har spredt materiale om Olav den hellige noe utover den egne Olavssagaen, og fordi han i Ynglingesagaen redegjør for de førkristne guder og makter. Små avstikkere blir også tatt underveis til Den legendariske saga, dels for å sammenligne enkeltepisoder, dels for å vise hva Snorre *ikke* har tatt med. Da blir det gjerne et spørsmål om hva som motiverer dette, er det teologiske overveielser heller mer historisk-kritiske hensyn?

En av forutsetningene for min lesning av Olavssagaen er at den har visse likhetstrekk med evangeliene. Det vil si at beretningen både har karakter av biografi og av historieskriving (Green, 2010, s. 85). Men det er mer enn det: Dette er *forkynt* historie, der målet er å sette Olavshistorien i en frelseshistorisk sammenheng. Da blir Olav en Nordens apostel som gjennom sitt liv og sin død blir en del av Guds frelsesplan. Jeg forventer at evangeliene og Skriften for øvrig er klare forbilder for Snorre når han skriver sin saga om Olav. Men Snorre har sjølsagt flere inspirasjonskilder når han skriver sitt verk. Også kirkens rike hagiografiske tradisjon spiller med når Snorre skriver sagaen om Olav, Norges evige konge. Snorres bakgrunn med oppvekst på lærdomssenteret Oddi, gir Snorre en svært god bakgrunn i gammel norrøn tradisjon. Dette gir Snorre redskaper til å skape en distinkt norrøn vri på sin beretning om mannen som ennå i dag feires ved hvert Olsok.

3.1 Den gamle «siðr».

I Ynglingesaga beskriver Snorre verdensbildet, dels som han kjenner det på sin tid, men også mer mytisk stoff om de gamle guder og kosmologien der. Kringla Heimsins er jordens runde skive.

Vi vet at det går et hav fra Norvasund helt ut til Jorsalaland, fra dette havet går det en lang havbotn mot nordøst, den heter Svarehavet. Det skiller mellom de tre verdensdelene, østfor heter det Asia, og landene vestfor kaller noen Europa og noen Enea. På nordsida av Svartehavet ligger Store Svitjod eller det kalde Svitjod. Det er de som mener at Store Svitjod ikke er mindre enn Store Serkland, noen sier det er like stort som Store Blåland; den nordlige delen av Svitjod ligger ubyggd for frost og kulde,

likesom søndre delen av Blåland er øde av den brennende sol. I Svitjod er det mange storbygder, der er så mange slags folk og tungemål, der er riser og der er dverger, der er blåmenn og det er mange slags underlige folkeslag; det er også dyr og draker der; styggelig store. Fra fjella som ligger i nord utenfor all bygd, faller ei elv omkring Svitjod; den heter med rett navn Tanais, forðum ble den kalt Tanakvisl eller Vanakvisl, den faller i sjøen inne i Svartehavet. Landene omkring Vanakvisl ble da kalt Vanaland eller Vanaheim. Denne elva skiller mellom verdensdelene; østafør heter det Asia, og vestafør Europa. (Sturlason, s. 5-6)

Norvasund er Gibraltar, Jorsalaland er landet omkring Jerusalem. Store Svitjod er sannsynligvis Scythia magna i Sørøst-Russland. Store Serkland kan være Det nære østen eller Nord-Afrika. Store Blåland sikter nok til Etiopia eller Nordvest-Afrika. Tanais er elva Don som skilte Asia og Europa (hentet fra fotnotene i Sturlason, s. 5-6). Verdt å merke seg er at historikeren Sturlason operer med kategorier som riser og dverger, blåmenn og merkelige folkeslag, samt styggelige store dyr og draker. Så kan man spørre om dette utelukkende regnes å tilhøre den mytiske verden, men det er vel like sannsynlig at draker, riser og dverger tilhører Snorres verdensbilde.

Så er det Snorre bruker et lærd grep fra middelalderen når han skal beskrive Åsgård og gudeverdenen: Han bruker teorien til Evhemeros og forteller at Odin og de andre æsene og vanene i utgangspunktet var virkelige mennesker som etter sin død ble gjort til guder av menneskene (Steinsland, 2005, s. 55-56). Han plasserer Åsgård i øst for Don, altså i Asia. Odin var høvding i borgen. Sammen med tolv hovgoder skulle de rå for blot og dømme mellom folk. Folk måtte underordne seg Odin og drotnene. Til gjengjeld var Odin en stor hærmann og seiersæl. Hans menn kunne kalle på hans navn i nød og syntes det hjalp.

Det fantes to typer guder, æser og vaner. Odin fikk aldri noen endelig seier over vanene og fant det best å komme til forlik. Frøy og Njord ble blotgoder hos æsene, de ble diar eller guder. Datter til Njord het Frøya, og hun lærte æsene seid, trolldom (Trolldom er forklaringen i noteapparatet i Sturlason, s. 7). Hva kunsten seid egentlig er, er det vanskelig å få tak på. Steinsland bruker ord som spådom, varseltaking, galder og gand om seiðr som fenomen (Steinsland, 2005, s. 307).

Odins avkom skulle bo og bygge på den nordlige del av verden. Etterkommerne etter åser, vaner og en annen jotne ble ynglingeætten, den svensk-norske kongeætten.

Til å være et alminnelig menneske, er det store egenskaper som tilskrives Odin. Han var den som lærte folk i Norderlanda alle idretter. Han var så vakker og verdig at alle som så ham, ble glad til sinns. Menn i hærfærd så han så stygg og farlig ut. Han hadde evnen til å skifte utseende som han ville og han talte så glatt og godt at tilhørerne mente det de hørte var det eneste sanne. Uvenner ble blinde og døve av redsel. Odins menn var brynjeløse og gale som hunder og varger, de var sterke som bjørner og drepte alle mennesker som stod dem imot. Dette ble kalt berserkgang. Odin evnet å skifte ham. Da kunne han fare som fugl eller fisk, dyr eller orm. Vitebegjæret hans var stort og på et øyeblikk for han til fjerne land. Med ord slukket han ild og sjøen stilte han og vinden vendte han dit han ville. Han kunne vekke døde fra jorda og kommunisere med hengt mann. To ravner fløy rundt og kom tilbake til Odin med nytt. Han kunne seid og hadde dermed tilgang til kunnskap om folks lagnad, han kunne gi folk død og ulykke og ta kraften fra folk. Men, sier Snorre, denne trollskapen fører med seg så mye umandig at mannfolk ikke kan drive med det uten skam (Sturlason, s. 8-9).

Dette var kunster som han lærte bort til de andre blotgodene. Han gav landet lover om hvordan døde skulle brennes, og regler om blot og skatt. De døde skal komme til Valhall med den rikdom han hadde med seg på likbålet. Til minne om folk skulle det lages haug, var det rettelig stormenn måtte det bauta til. Odin sjøl døde på Sotteseng i Svitjod, men lot seg merke av spyd så han skulle komme til Valhall (Sturlason, s. 10).

Ynglingeætten stammer ifølge Snorre fra Frøy, som hadde Yngve som et av sine navn. Heretter følger nærmest endeløse historier om høvdinge og stormenn. Med moderne øyne virker det ikke særlig historisk. Her er mye seiding og trollskap. Et eksempel kan være historia om kong Aun i Uppsala som utsatte sin død ved å blote sine sønner til Odin. Odin lovte han skulle få leve i ti år for hver sønn han blotet. Etter å ha ofret den niende sønnen ble videre blotingen av den siste sønnen nektet ham av svearne. Dermed døde han og ble hauglagt i Uppsala. «Siden heter det Ånesott når en mann dør av elde uten sykdom», skriver Snorre (Sturlason, s. 24).

Olav Geirstadalv var sønn av Gudrød Veidekonge og Alvhild. Alvhild døde og Gudrød ba Agderkongen Harald Granraude om å få gifte seg med hans datter Åsa. Han fikk nei, drepte Harald og hans sønn og tok Åsa. Åsa og Gudrød får sønnen Halvdan. Åse får Gudrød drept. Gudrøds sønner, Olav og Halvdan deler riket mellom seg. Olav Geirstadalv døde på Geirstad

og ble hauglagt der. Den andre sønnen er Halvdan svarte som får sin egen saga (Sturlason, s.38-41).

Med Halvdan svarte er vi for alvor kommet til de historiske personer, sjøl om lite er kjent om ham. Men fra den mytologiske verden har Snorre ført oss fram til starten på sin egentlige kongesaga.

Snorre har i Ynlingsesagaen gitt oss en gudelære som man med rimelig god grunn kan kalle «historisert». De gamle guder, æsene, vanene og jotnene er gjort til mennesker med mytisk opphav og forsøkt plassert inn i et folkevandringsmønster. Snorre knytter genealogiske band mellom fortidens guder og nåtidens (Snorres) kongeslekter. Odin beskrives av Snorre på samme tid som en høvdingsskikkelse, samtidig som han framviser guddommelige trekk. Jeg undres på om Odins gudetrekk kan være farget av kristendommen? Jeg tenker da at ordet har kraft til å stoppe ild, hans evne til å stille sjø og vende vind? Samtidig er han ikke allmektig, han må hele tiden søke etter mer kunnskap. Denne kunnskapstørsten er så stor at han stadig må krysse grenser, han snakker med døde og bedriver seiðr, en kunstform som er av grenseoverskridende karakter, der anormal seksualitet og kjønnskifte er så framtreddende at det normalt bedrives av gydjer, ikke av menn. Se (Sturlason, s. 9) (Steinsland, 2005, s. 306-307).

3.2 Oppvekst og vikingtid

Snorre er temmelig kort når han beskriver oppveksten og bakgrunnen til Olav:

Olav, sønn til Harald Grenske, vokste opp hos stefaren Sigurd Syr og mor Åsta. Rane den vidfarne var hos Åsta, han var fosterfar for Olav Haraldsson. Olav ble snart en dugelig kar, han var vakker å se til, middels høy av vekst; han viste også tidlig god forstand og talte godt for seg. (Sturlason, s. 189)

Her er vi inne på stilistiske trekk som er typisk for Snorre. Det er lite utenomsnakk og hver linje er metta med informasjon.

Like viktig som det som står, er det som ikke står. Da tenker jeg sammenligna med andre utgaver av Olavsberetningen som Snorre ganske sikkert har kjent til. Jeg tenker da på Den

legendariske saga og andre sagaberetningers «doble genealogi». Det følgende bygger i stor grad på Røthes avhandling (Røthe, 2004, s. 54 ff.).

Den legendariske saga har en lengre beretning om hvordan Olav Digerbein eller Geirstadalv kommer Åsta til unnsetning ved en vanskelig fødsel. Olav Digerbein blir hos Snorre betraktet som halvbror til Halvdan Svarte (se foregående underkapittel om Ynglingesagaen.) Om det er historisk eller mytisk person forblir uklart. Men om vi går ut ifra at han har levd, er det ikke urimelig å plassere ham ca. 830-900 (Norsk biografisk leksikon, Krag, se under Olav Geirstadalv). I den legendariske saga blir Olav haugsatt med mange dyre eiendeler og menn sammen med ham. Omkring tida for Olavs fødsel møter Rane Olav Digerbein i en drøm. Olav ber ham bryte haugen, og ber ham hogge av ham hodet og ta kniv og belte fra ham. Deretter skal han begi seg til Gudbrund Kula på Opplanda, for der er datter hans Åsta. Hun er barnsjuk og fødselen kommer ikke i gang. Å spenne fra gravhaugen rundt Åsta vil hjelpe. Rane gjør som han får beskjed om, og Åsta og barnet blir berga. Rane får også redda gutten fra å bli utsatt og gir han navnet Olav og tar ham som fosterbarn (*Den legendariske Olavssoga*, s. 7-11).

Denne varianten av historia utstyres Olav med både biologiske foreldre Harald Grenske og mor Åsta. Gjennom den mytiske fødselshjelpen knyttes Olav til Olav Digerbein og dermed i siste omgang til de gamle guder. En annen forklaring er at det ikke så mye er snakk om å knytte Olav den hellige til hedendom, men at man på dette viset får fram en historisk kontinuitet.

Og hvorfor har da Snorre utelatt denne beretningen? Man kunne forvente at Snorre med sin solide kjennskap til fortidens historie og mytologi ville gripe begjærlig dette stoffet. Man har svart forskjellig på dette spørsmålet. Claus Krag mener at historien ikke er der fordi Snorre konsekvent skyver bort legendarisk stoff fra helgenkongens barndom. Røthe mener at grunnen er at å knytte Olav til Olav Geirstadalv vil være å knytte ham til feil halvbror: I islandsk historiografi er det Halvdan Svarte som er opphavsmann til Hårfagreætten. Og Røthe mener at for Snorre er det avgjørende viktig å knytte Olav opp mot hårfagredynastiet (Røthe, 2004, s. 39). Jeg vil lansere en tredje forklaring: Snorre ønsker rett og slett å fortelle beretningen om kristningskongen, og derfor synes han ikke det er passende å dra inn de gamle guder.

3.2.1 Olav hos Halvdan Svarte

Som før sagt må vi innom andre sagaer i Heimskringla for å finne Snorres stoff om Olav den hellige. Alt i Halvdan Svartes saga opptrer et forvarsel om Olav. Dronning Ragnhild har en drøm om at hun tar en torn ut av serken. Mens hun holder tornen, vokser den til en lang tein. Den ene enden når jorda og blir rotfast, den andre enden av treet når så høyt opp i lufta at hun nesten ikke ser toppen. Nederste delen var rødt som blod, treleggen fager og grønn men oppi toppen var greinene snøhvite og hun syntes de bredte seg over Norge og enda lenger. Kong Halvdan har mer tungt for å drømme og går til Torleiv Spake og spør om råd. Torleif rår han til å legge seg i grisehuset. Det gjør Halvdan, og får da en drøm om at han hadde fått langt hår. Lokkene var av alle farger og forskjellig størrelse, men en lokk var fager og lys og stor. Torleif tolker drømmen dithen at det skal komme ei stor ætt etter han som skal rå land og rike med heder. Den store fagre og hvite lokken ble tolket som at en skulle bli større og gjevere enn de andre. Fortelleren sier at folk for visst tolka denne lokken som Olav den hellige. Ragnhild og Halvdan får sønnen Harald (Sturlason, Heimskringla, Halvdan Svartes saga, s. 44-45). Ragnhilds drøm om treet kan nok leses som et livstresymbol. Dette har paralleller både i norrøne myter om verdenstree Yggdrasil og i Bibelens beretninger om kunnskapens og livets tre. (Steinsland, 2005, s. 101-102). Røthe, som er ute etter å få bekreftet sin tese om om hårfagreideologien, påpeker ganske riktig at i Ragnhilds drøm er treet symbol på Harald Hårfagres alderdom, ikke som et tegn på Olavs martyrium (Røthe, 2004, s. 146).

3.2.2 Harald Hårfagre og Olav

I Harald Hårfagres saga nevnes ikke Olav en eneste gang. Likevel er Harald Hårfagre sentral i Olavssagaen. Harald Hårfagre er den første som samler Norge til et rike. Det står naturligvis en kvinne, Gyda, bak også dette foretaket. Harald vil gjerne ha henne som frille, men hun vil ikke kaste bort møydommen sin på en konge som styrer over noen få fylker. Hun sier: «[J]eg synes det er underlig», sier hun, «at det ikke er fins noen konge som vil vinne hele Norge og bli enekonge over det, slik som kong Gorm i Danmark eller Erik i Uppsala.» (Harald Hårfagres saga i Heimskringla, Sturlason, s. 48). Da er det Harald Hårfagre avgir sitt løfte: «Jeg gjør det løfte, og jeg tar Gud til vitne, han som skapte meg og rår for alt, at aldri skal jeg skjære håret eller kjemme det før jeg har vunnet hele Norge med skatter og skylder og full styrke, eller også dø» (Sturlason, s. 49). Flere har påpekt at dette er glipp fra Snorres side, at Harald Hårfagre påberoper seg den kristne Gud, nokså lenge før kristendommen nådde disse

trakter. Jeg tror ikke det er noen glipp, men en god indikasjon på at Snorre (også) bør leses teologisk. For meg er det like naturlig å lese dette nærmest som en programmatisk erklæring fra Snorres side. Ved å la Harald Hårfagre gi sitt løfte med den kristne Gud til vitne, gir Snorre oss et tegn. En forfatter av Snorres kaliber «glipper» ikke på denne måten. Snorre gir oss et signal om at Heimskringla også er historien om Guds gjerning i historien. At det nettopp er Harald Hårfagre som avgir løftet med Gud som vitne, peker mot den sentrale plass Hårfagreætten har hos Snorre. Sånn sett er det med å underbygge Røthes tanker om «hårfagreideologien» (Røthe i Askedal, 2008 s. 127).

Men hårklippinga finner vi senere igjen som motiv etter Olavs død, der nettopp hans hårvekst blir tegn på hans hellighet. Og selv om det sitter et stykke inne, blir vel nettopp dette også et eksempel på hårfagreideologiens plass i Olavsberetningen. Kan man kanskje si at Harald Hårfagre får tilsvarende plass hos Olav som kong David hos Kristus? Jesus blir sett på som løven av Juda stamme, som Davids rotskudd (Åp. 5:5). Olav den hellige legitimerer sitt kongedømme gjennom sitt slektskap med Harald Hårfagre.

3.2.3 Harald Grenske, Sigrîd Storråde og Åsta

Far til Olav var Harald Grenske. Han var konge i Vestfold. Snorre forteller i Olav Tryggvasons saga om hans lagnadstunge frieri til Sigrîd, enke. Da dette skjedde, var Harald gift med Åsta som ble mor til Olav den hellige. Sigrîd inviterer til gjestebud og Harald kommer. Det drikkes og det er lystig, og Sigrîd kommer inn til Harald da han har kledd av seg og gått til sengs. Begge ble godt beruset. Dagen derpå er fortsatt gjestebud og Sigrîd snakker frampå om at hun satte like stor pris på eiendommene sine i Svitjod som det kongedømmet han hadde i Norge. Her blir nok Harald alarmert, han drar sin vei. Året etter drar han til Svitjod og budsender Sigrîd. Han forteller at vel er Åsta hans kone, men hun er av mindre ætt enn han. Derfor frir han til Sigrîd. Svaret er: «Det kan vel hende du er av større ætt en hun. Men jeg skulle likevel tro at den lykke dere begge to eier, er hos henne nå.» Etter dette avslaget på frieriet oppsøker han henne nok en gang. Da er det også en annen frier der. De blir begge skjenket gode og fulle før Sigrîd får dem drept og brent inne. Slik vendte hun småkonger fra å fri til henne og fikk etter dette navnet Storråde. Åsta får samme sommeren sønnen Olav, og det blir Rane som øser vann over ham (Sturlason, Olav Tryggvasons saga, s.

142-144 i Heimskringla). Men som tidligere påpekt, er det ingen ting hos Snorre som peker tilbake mot Ranes haugbrudd og mytiske forbindelse til Olav Digerbein. I den legendariske saga blir Haralds frieri avslått fordi «no er Åsta vorten mor til den Olav som eg mykje heller ville hava hatt som min son.» (*Den legendariske Olavssoga*, s. 10). I Den legendariske saga skulle altså Sigrid gjerne vært Olavs mor. Hos Snorre er det forholdet lavætta mor (Åsta) og høgætta far (Harald Grenske) som er vektlagt. Røthe mener det er en allusjon til norrøn mytologi hvor prototypen på konge har en gud (æse) som far og jotne som mor (Røthe, 2004, s. 59). Den lykke som Åsta og Harald eier er altså hos henne nå, ikke hos Sigrid. Lykken de eier er Olav den hellige. Anne Henrich, sitert samme sted hos Røthe, beskriver Sigrid som prototypen på en førkristen kvinneskikkelse «som kjennetegnes av isolasjon, et aktivt liv, seksuell pågåenhet, visdom og profetiske kvaliteter samt makt over liv og død». Åsta blir da prototypen på kristen hustru: Dydig og trofast. Det faller dermed lett å si at Åsta portretteres etter modell av Guds mor, jomfru Maria (Røthe, 2004, s. 59-60). Dette er en modell som passer godt med min lesing av Snorre som teolog. Men det må bemerkes at Åsta blir portrettert av Snorre som en sterk og sjølstendig kvinne, kan hende like mye i slekt med sterke norrøne kvinner. Jeg tenker da bl.a. på hvordan hun omtaler sin husband i nærvær av denne, Olav og Rane (se 3.2.5.). Selv om mye protestantisk og sekulær beskrivelse av Maria-idealet overdriver det passive ved denne rollen, tror jeg nok at nettopp kvinnes stilling ikke ble bedre ved kristningen. Steinsland skriver at menn og kvinner på mange vis var jevnbyrdige i det norrøne samfunn. Innafor dørstokken var det husfruen som rådde (Steinsland, 2005 s. 372). Åsta tiet i hvert fall ikke i forsamlingen.

3.2.4 Olavs dåp

Snorre beretter videre i Olav Tryggvasons saga om at Åsta snart etter Harald Grenskes død giftet seg med Sigurd Syr. Han beretter også at Olav Tryggvason har gifteplaner med Sigrid Storråde, men at han med nød og neppe unnslipper Sigrids vrede da ringen hun får, viser seg å være falsk. Tryggvason slapp dermed billigere enn Harald Grenske. Da Tryggvason er på Ringerike for «å by kristendom» lar Åsta og Sigurd seg døpe. Også Olav den hellige ble døpt da ifølge Snorre. Olav Tryggvason var da fadder for den tre år gamle Olav Haraldsson. (Olav Tryggvasons saga i Heimskringla, Sturlason, , s 156). I den legendariske saga er det fremdeles Olav Tryggvason som døper Olav, men da er han fem år gammel (*Den legendariske Olavssoga*, s. 11). Begge disse opplysningene er historisk feil, Olav ble døpt i Rouen som voksen. Også Lars Roar Langslet mener at Snorres begrunnelse for å dra inn dette var å

etablere et skjebnefellesskap mellom kristningskongene Olav Tryggvason og Olav Haraldsson som viktige ledd i Hårfagreætta (Langslet, 2011 , s. 194). Når både Røthe og Langslet kommer til samme konklusjon om hårfagreættens betydning, er det vanskelig å finne gode motargumenter. Uansett er det et godt eksempel på at man ikke skal ta alt av som den historisk orienterte Snorre som historisk pålitelig. Her har vi nettopp et eksempel på «forkynt historie».

3.2.5 Olav som barn hos Snorre

Det er ingen tvil om at Snorre beskriver Olav som et fremmelig barn, ja nærmest på grensa til det som høver seg i forhold til voksne. La oss se på forholdet til stefar sin:

Det var en gang Sigurd Syr ville ut å ri, og så var det ingen hjemme på garden; da ropte han på Olav, stesønnen sin, og bad ham sale på hesten for seg. Olav gikk til geitefjøset, og der tok han den største bukken som var der, leidde den fram til huset og la salen til kongen på den. Så gikk han inn og sa fra at nå hadde han gjort i stand ridehesten. Da Sigurd Syr kom ut og fikk se hva Olav hadde gjort, sa han: «Det er lett å skjønne at du vil det skal være slutt på at jeg ber deg om noe; mor di synes vel heller ikke at det sømmer seg at jeg ber deg om annet enn det du har lyst på. Og det er lett å se at vi ikke er like av sinn; du er nok langt mer storlynt enn jeg er.» Olav svarte ikke stort, han lo og gikk sin veg. (Sturlason, s. 189)

Snorre viser gjennom Olavs handling (sette sal på geitbukken) at dette ikke var noen enkel kar. Stort mer spottefullt kan man vel neppe opptre mot stefar sin. Det kan tolkes som Olav alt nå viser at han har større kongstanker enn sin stefar som er fornøyd med å stelle riket og garden sin. Det kan også indirekte tolkes som at her vises mors ambisjoner for sønnen sin. Dette er en søkt tolking ut ifra foreliggende sitat, men sett i sammenheng med det som kommer seinere om mors forhold til sønnens maktambisjoner, kan det være noe i det. Jeg peker da hen mot kapittel 32-35. I kapittel 35 sier mor Åsta til den hjemvendte sønn: «Likevel, om jeg skulle velge, da ville jeg heller at du skulle bli overkonge over hele Norge, om du så ikke levde lenger som konge enn Olav Tryggvason, enn at du ikke skulle bli større konge enn Sigurd Syr og dø av alderdom..» (Sturlason, s. 208).

Snorre sier ikke noe om alderen til Olav ved dette opptrinnet, men den legendariske saga sier det skjedde da han var ti vintre gammel (*Den legendariske Olavssoga*, s. 12).

Ellers sier Snorre at Olav «ble ikke noen høy mann når han vokste opp; han var middels høy, men svært tettvokst, hadde store krefter, lysebrunt hår, bredt ansikt, lys hud og rødlett ansikt, han hadde usedvanlig gode øyne, de var vakre, og så kvasse at en kunne bli redd for å se ham i øynene når han var sint. Olav var svær i idretter og kunne mange ting; han var god til å skyte med bue og siktet godt, han kastet spyd bedre enn de fleste, var hendig og hadde et sikkert øye for alt slags handverk, enten det var han sjøl eller andre som gjorde det. Han ble kalt Olav Digre. Han talte djervt og kvikt, var tidlig voksen i alle ting, både i styrke og vett, og alle frender og kjenninger var glade i ham. Han var ærekjær i lek, ville alltid være den første, og slik burde det også være etter den stilling og byrd han hadde» (Sturlason, s. 189-190.)

Her beskrives en kommende krigerkonge mer enn milde Jesus. Og det er vel også mer i tråd med den kommende Kristi korsforkjemper enn egentlig likhet med evangelienes beretning om Jesus Kristus. Og her er mer: Det kvasse blikket kan være en hentydning til Odin, guden med de mange skikkelser og mange navn, 170 i tallet (Steinsland, 2005, s. 166).

Nå finnes det visselig bibelsk grunnlag for Kristus som krigerkonge. Det vises her til Åpenbaringsboken, kap. 19,11-13:

Og jeg så himmelen åpen, og se! En hvit hest. Han som satt på den, heter Trofast og Sannferdig, for han dømmer og kjemper rettferdig. Øynene hans er som flammende ild, på hodet har han mange kroner, og han bærer en innskrift med et navn ingen kjenner, bare han selv. Han er kledd i en kappe dyppet i blod, og hans navn er Guds Ord.

Jesus har her, vil man her i det minste kunne argumentere for, en viss likhet med Odin, i alle fall er det kvasse blikket nokså likt. Snorre kan godt ha hatt både åpenbaringens Kristus-skikkelse i tankene samtidig som Odin spiller med. Da kan man lett tenke seg at Snorre tenker mer kontinuitet enn brudd mellom gammel og ny religion.

Jesus var tolv år da han underviste i tempelet. På den alderen drar Olav i viking.

3.2.6 I viking

For dagens leser virker kan hende tanken om at Olav reiste i viking eller på hærtokt som 12-åring virke frastøtende. Ord som barnesoldat dukker fort opp i hodet. Og noe er det i det. Men tidene forandrer seg. Min farfar født i 1910 var gjeter i 1917, altså som sjuåring. Barnearbeid? Utvilsomt, men ikke uvanlig. Men det skjedde for under 100 år siden, Olav døde for 985 år siden. Forskning antyder noe om levealder i vikingetiden. Folkehelseinstituttet sier at bare en av 100 ble så gammel som 60 år. Gjennomsnittlig levealder for de som overlever spedbarnsalder er oppgitt til 32 år. (Folkehelseinstituttet, 2006). I den grad man operer med kategorien barndom, må denne nødvendigvis være annerledes enn vår tid. Eldre Frostatingslov angir at barnet er strafferettslig ansvarlig fra det er åtte år, men betaler bare halve bøter fram til tolvårs alder. I Islandsk lovgivning fra den tiden kan barn under 12 år ikke dømmes fredløs (Steinsland, 2005, s. 380).

Sammen med fosterfar Rane kongsfostre, gikk Olav om bord i hærskip for første gang. Med det fulgte også kongsnavn. En må kanskje tro at Rane hadde hånd om roret, sjøl om Olav var konge over flokken. Snorre lar skaldene fortelle gjennom hele perioden med hærtokt som følger. Vi nøyer oss med Ottar Svartes kvad:

*Ung vender du havets
blakke hest mot Danmark,
konge, djerv I kampen!
Kraftig dåd er ditt virke.*

*Nyttig ble ferden nordfra;
Nå er du mektig, konge,
av slik vågelig hærferd;
jeg hørte hvor du har ferdes.
(Sturlason, s. 190)*

Her følger en omfattende reisevirksomhet og intense kamper. Den første kampen utkjempes ved Soteskjær eller Sotholmen ved Södermanland. Dette skjer den første høsten. Det beskrives at Olavs hær var tallmessig underlegen, men Olavs folk bruker entrehaker på de nærmeste skipene, drar de inntil seg «og ryddet dem.» (Sturlason, s. 191). Det ble ingen entydig seier for vikingene seilte unna, «men de hadde mistet mange folk» (samme sted).

Neste kamp er mot Sveakongen. Olav styrer inn i Mälaren og herjer landet på begge sider. Olav får etterretninger om at Olav sveakonge samla stor hær og sperret Stokksund (Norström)

og ventet på Olav. Olav grov grøft ut til sjøen gjennom Agnafit. Mye regn sørger for at Olav og hans menn kommer seg unna når storstrømmen tar båten til havs. Olav Digre slapp unna (Sturlason, s. 191). Denne historia finner vi også igjen i den legendariske saga, men ikke i samme kronologi og adskillig mer utbygd. Der er det mer mirakuløst over hendinga:

«Og medan han gjorde dette, og skipet hans nærma seg land, vart denne tilburden, som var ei storhending, at neset sprakk sundt framfor Olav Haraldsson og nett der fylkingsarmen til Olav Svenske var. Og Olav Haraldsson siglde då på si ærerike ferd med dei tre skipa sine gjennom nestet og ut til havs, slik det går med alle dei Gud styrkjer. Men Olav Svenske vart etter og hadde ikkje Olav Haraldsson i si makt. Olav Svenske var den fyrste som fortalde at mykje av mannskapet hans sokk ned då neset rivna for Olav og sjøen steig opp under dei. Ei stor mengd av mennene til Olav Svenske sette då livet til.» (*Den legendariske Olavssoga*, s. 21).

Denne forskjellen i måten å beskrive hendelsene på, blir som regel forklart med at Snorre fjerner de mirakuløse trekk hos kildene sine, og heller finner mer naturlige forklaringer på hendelsene. Hos Snorre er det regnet som fører til at storstrømmen tar båten til havs, ikke som i den legendariske saga der det er en Guds styrelse. Med andre ord et godt eksempel på Snorres historisering og rasjonalisering av den hagiografiske tradisjonen (Røthe i Askedal, 2008 s. 134). Denne tendensen til å nedtone det mirakuløse er et gjennomgående trekk i Snorres beretning om Olav. For lesere i dag gir Røthes og andres forklaring om at det er her historikeren Snorre som kommer fram, god mening. Men jeg ser en annen mulig lesing av dette. Utgangspunktet er da forfatterens impliserte leser: Da dette verket ble skrevet, var de som kunne lese en forholdsvis liten elite. Og denne eliten hadde ofte en kirkelig tilknytting eller bakgrunn. Jeg tenker meg at denne leseren lett fyller ut de gapene som oppstår når Snorre fjerner de åpenbare hentydninger til Gud og mirakler. For en leser med denne bakgrunn, er det sannsynlig at vedkommende leser selv vil tenke på Sivsjø-underet der HERREN drev havet bort så israelittene gikk tørrskodd gjennom havet og hvordan egypterne ble utslettet (2. Mosebok, kapittel 14). I denne måten å lese på, blir ikke Snorres nøkterne nedtoning av mirakelberetning et tegn på at Snorre er mer historiker enn teolog og hagiograf. Her blir denne måten å skrive på et tegn på Snorres mesterlige fortellerteknikk. Ved å la den kompetente leser sjøl fyller ut gapet eller tomrommet, oppnår han en mye større grad av sympati og identifikasjon med Olav hos leseren, samtidig som tanken om Guds medvirkning vokser fram som følge av leserens assosiasjoner til historiene i Den hellige skrift. Å la leseren

sjøl fylle «hullene» eller «Leerstellen», blir et fortellerteknisk virkemiddel i forfatterens rike verktøykasse. Da blir ikke Snorre mindre teolog og mer historiker. Men han forblir historisk i sin skrivemåte, samtidig som Snorre teologen kommer til syne. Hans fortellermåte blir ikke ulik evangeliens beretning, der intertekstualiteten med Det gamle testamentet er til stede hele tiden. Snorre spiller hele veien på Bibelens beretninger som undertekster. Denne lesningen forutsetter bibelkompetente lesere. Og det var leserne i Snorres samtid.

Men Olav er ikke ferdig med sin hærferd med å unnsnippe sveakongen. Som en annen Paulus reiser han langt og vidt. Men der Paulus byr på Ordet, har Olav ennå bare herjinger, sverd og drap å by på. Er den kommende kristningskongen og apostel lik Saul før veien til Damaskus?

Etter flukten fra Sveakongen drar Olav til Gotland. Gotlendingene har tydeligvis hatt vikingbesøk før og får ordnet med skatt til kong Olav. Dermed slipper de herjinger, og kong Olav og hans menn blir der vinteren over. Igjen bruker Snorre skaldekvad som pålitelig kildekrift. En ikke udelt sympatisk kong Olav drar så til Ösel. Der byr han bøndene samle sammen løsepenger. Det gjør de, og de lønnes med at Olavs menn tar imot pengene før de nedkjemper mennene og herjer og ødelegger landet. Deretter følger en litt mindre vellykket herjingstur til Finland. Der mister kong Olav mange menn i kamp med finner inne i skogen. Finnene skaper uvær med trolldomskunster, men «kongens lykke (var) sterkere enn trolldommen til finnene» (Sturlason, s. 193).

Her kunne jeg vel muligens i tråd med tidligere lesing av undertekster og «Leerstellen» ha antydnet at kongens lykke mot finnenes trolldom skyldtes at den gode Gud bekjemper trolldommen. Men det blir for søkt. Jeg er overbevist om at min tese om Snorres intertekstualitet og undertekster har mye for seg, men her blir det en slik lesing et forsøk på å justere terrenget etter kartet, å dra det for langt.

Etter flukten fra finnene, seiler kongen og hans menn til Danmark. Der slår han seg sammen med bror til Sigvalde Jarl og nedkjemper andre vikinger ved Søndervik ved Ringkøbing. Der vinner Olav slaget og mye gods. Derifra er ikke veien lang til Nederland, hvor han igjen kjemper mot landets folk. Om der var nederlag eller seier, tier Snorre om. Så settes kursen mot England. Der hadde danekongen Svein Tjugeskjegg tatt landet fra kong Adalråd som hadde flyktet fra landet. Kong Adalråd er Snorres navn på kong Ethelred II. Snorre beretter at

Svein Haraldsson dør samme høst som kong Olav kommer til England. Han beretter at Svein dør bråddød i senga si og referer at engelskmennene mente han ble drept av Edmund den hellige, slik den hellige Mercurius drepte keiser Julianus den frafalne. (Sturlason, s. 194) Vi merker oss at Snorre gjerne gjengir tanken helgeners inngripen, selv om fortelleren distanserer seg noe ved å la engelskmennene fortelle at Edmund den hellige osv. (Sturlason, s. 194).

Olav og hans menn får lønn av kong Adalråd som forsøker ta England tilbake. Ved Themsen ligger Southwark der danene hadde borgen. Ei stor bru viser seg uinntakelig for Adalråd. Men Olav finner utvei og ror skipene sine under brua og slår tau om bærepålene og får ødelagt brua. Danene mister mye folk og utstyr og Olav vinner Southwark. Her siterer Snorre Olav Svartes kvad:

Stridsdjerv brøt du Londons
bru i Odins uvær:
gullet, drakelandet,
vant du den gang, fyrste.

Og videre siterer han Sigvat skald:

Sant det er at sjetten striden
Bød den snare konge
angler; han Odin egget.
Olav brøt Londonbrua.

(Sturlason, s. 195 og 196)

Snorre bruker skaldekvadene fordi han anser dem som gode historiske kilder. Men de gir også Snorre god anledning til å knytte Olav til Odins egenskaper som mektig kriger. Man kan undre seg over at den kristne Snorre vil det, men vi vet at Snorre har djup innsikt i den gamle religionens mytiske forestillinger. Ved å la Olavs likhet med Odin skinne igjennom i de gamle skaldekvad, kan Snorre skape kontinuitet mer enn brudd mellom gammel og ny tid, gammel religion og kristendom. Og i den grad hårfagreætta knyttes til de gamle guder, vil en identifikasjon mellom Olav og Odin styrke Røthes teori om hårfagreideologien. (Se f.eks. Røthe i Askedal, 2008, s. 127 ff.) Snorres tvisyn, tufta muligens i personlighetstrekk, men også i det islandske ættesamfunns stadige kamp mellom politiske motsetninger (Véstein Ólason: Snorri Sturlason - tiden, mannen og verket i Askedal, 2008, s. 29), kommer her til uttrykk. Snorre, teologen, viker ikke tilbake for å ville få til en syntese mellom Odin og Kristus. Denne syntesen blir Olav den Hellige.

Olav og hans menn fortsetter sin ferd i England. Blant annet vinner de byen Canterbury, eller Kantarborg som det heter hos Snorre. Det tredje året dør kong Adalråd og sønnene hans Edvar og Edmund får kongedømmet. Da drar Olav til Frankrike og Spania. Fortsatt er det kamp om gods og gull som gjelder. Her berettes om at Rudajarlens ætt (Ruda er Rouen) stammer fra Gange-Rolf og regner seg som skyldfolk til nordmenn. I Normandie kommer Olav og får fredland der over vinteren (Sturlason, s. 196-199).

Her følger Snorres beretning om det som hendte i Norge etter Olav Tryggvasons fall. Eirik jarl gir grid (nåde) til Einar Tambarskjelve som følger jarlen til Norge. Eirik Jarl mener at Erling Skjalgsson har fått stor makt og tar alle kongseiendommer som Olav Tryggvason hadde gitt Olav i veitsle. Resultatet er at bønder i Rogaland må betale dobbel landskyld, både til Eirik jarl og Erling Skjalgsson. Erling blir beskrevet som en usedvanlig vakker og stor mann som ligner kong Olav Tryggvason i alle idretter. Han behandler trellene sine vel, og de som duger klarer kjøpe seg fri etter tre år. Etter at Eirik jarl hadde rådd i tolv år, ber Knut danekonge om å kjempe med ham i England. Han dør etter hvert av blodtap i England. Imens er Einar Tambarskjelve satt til å styre Norge for Håkon jarl, Eirik jarl sin sønn. Olav kommer på banen igjen som alliert med kong Adalråds sønner. Olav inngår forbund med disse og prøver fravriste Knut danekonge England. Det lykkes ikke og Adalråds sønner drar tilbake mot Rouen, mens Olav og hans menn seiler mot Northumberland. Der kjemper han og vinner seier og rikdom før han seiler nord-øst mot Norge. Ferden er farlig, men kongens lykke og mannskapets dyktighet er stor. De når øya Selje. Snorre skriver:

Da sa kongen han trodde dette måtte være en lykkedag siden de hadde landet i Norge på Sæla, han sa det måtte være et godt varsel når dette hadde hendt. Så gikk de i land på øya. Der kom kongen til å gli med den ene foten i noe leire som var der, men han stødde seg på kneet. Da sa han: «Nå falt jeg,» sa kongen. Da sa Rane: «Du falt ikke, konge, nå fikk du fast fot i landet.» Kongen lo og sa: «Det kan nok være, om Gud vil.

(Dette sitatet fra Sturlason, s. 203. Foregående avsnitt samme sted, s. 199-203)

Denne beretningen om Olavs ankomst på Selja, er nesten ord for ord lik den i den legendariske saga. For en gangs skyld er den like lågmælt som Snorres beretning: Også her skyldes det at de kommer seg vel til lands etter ferden med grov sjø, mannskapets dyktighet og sjømannskap og ikke inngripen fra høyere makter. Replikkvekslingen mellom Olav og

Rane er også helt lik (*Den legendariske Olavssoga*, s. 24). Begge beretningene om Olavs fall ved ilandstigningen lar seg lese som profeti om kongens framtidige fall på Stiklestad. Dette er den vanlige tolking av denne scenen, samtidig som det å feste fot i landet symbolsk er å legge det under seg. (Røthe, 2004 s. 160-163)

Deretter berettes om hvordan Olav og hans menn overrumpler Håkon Eiriksson jarl og fisker ham opp jarlen fra havet der han og hans menn har havnet. Mange av mennene hans druknet eller ble drept. Jarlen får grid av Olav mot å love at han drar fra landet og gir opp riket og aldri kjemper mot Olav igjen. Dette gjør jarlen og reiser til England til kong Knut. Og her stanser beretningen om Olavs «barndom» og oppfostring. Fra nå av er det Olav som Norges konge som gjelder.

3.3 Kongetiden

Kong Olav Digre dro nå østover og holdt ting med bøndene. Mange ble hans handgagne menn, beskriver Snorre (Sturlason, s. 205). Andre, som Svein jarls frender, talte mot ham. På høsten kommer endelig Olav heim til Sigurd Syr og Åsta.

Her er det Åsta som steller til gjestebud for den hjemvendte sønn. Beskrivelsene bringer uvilkårlig tankene hen på den fortapte sønn som kommer heim (Lukas 15). Åsta stelte i stand på best mulig måte. Innomhus settes tjenestekvinnen i gang med å stelle til gjestebud. Hun sender bud på alle stormenn. Kong Sigurd Syr er ute på åkeren og får bud fra mor Åsta om å komme. Slik skriver Snorre:

Det er fortalt at han var kledd slik: han hadde blå kjortel og blå hoser og sko som var snørt oppover leggen, grå kappe og grå, brei hatt og hodelin omkring ansiktet, han hadde stav i handa, med forgylt sølvholk og en sølvring i oventil. De sier ellers om kong Sigurds måte å være på, at han var svær til å arbeide og tok seg mye av stellet med gard og gods; han styrte gardsdrifta sjøl. Han var ikke noen praktlysten mann og var nokså fåmælt; han var den klokeste mann av alle som var i Norge den gang, og den rikeste på løsøre, han var fredsommelig og føyelig. (Sturlason, s. 205)

Snorre beskriver en traust småkonge, kan hende uten de store ambisjoner utover å holde sitt rike i hevd. Han blir en effektiv kontrast til Olav Haraldsson. Men nå får han klar beskjed av

sin husfrue om å kle seg som en konge. Han etterfølger anmodningen, kler seg med kostbar silke, sverd og forgylt hjelm og sender bud på tretti karer i fine klær. Dermed er han klar til å møte den hjemvendte sønn som kommer med sine hundre mann. Åsta kysser sin sønn og lover ham alt godt av land og folk (Sturlason, s. 205).

På et møte mellom kong Sigurd, Rane kongsfostre, kong Olav og Åsta presenterer Olav sin plan om å bli konge for hele landet. Og her må det siteres:

«Som dere vet,» sa han, «er det slik at jeg nå er kommet hit til landet, og etter at jeg har vært i utlandet en lang stund. I denne tid har jeg og mine menn ikke hatt annet å livnære oss med, enn det vi har tatt på hærferd, og mange ganger har vi mistet både liv og salighet. Det har vært mang en sakesløs mann som har mistet eiendom for oss, noen har mistet livet med. Men på de eiendommene som min far eide, og som jeg er odelsbåren til, der sitter det utlendinger. Og de har ikke latt seg nøye med det. De har tatt under seg eiendommene til alle oss frender som rekner ætta si fra kong Harald Hårfagre; noe deler de litt med, men andre får slett ikke noe. Nå skal dere vite hva jeg lenge har gått og tenkt på. Jeg vil ta farsarven min, og jeg vil ikke reise, verken til danekongen eller sveakongen og be dem om aldri så liten del av den, enda de nå en stund har reknet det som sin eiendom det som er arven etter Harald Hårfagre. Tvert imot, tenker jeg, for å si som sant er, å hente arven etter frendene mine med odd og egg, og jeg vil søke støtte hos mine frender og venner og alle de som vil gå sammen med meg i denne saken. Dette kravet vil jeg reise slik at det får gå som det vil, enten skal jeg ta under mitt styre hele det rike som de tok fra kong Olav Tryggvason, min frende, da de felte ham, eller også skal jeg falle her på arven etter frendene mine.» (Sturlason, s. 207)

Her er der verdt å merke seg at Olav ikke med et ord nevner kristningen av Norge som motivasjon for å samle landet. Her er det odelen etter Hårfagreætten som gjelder. Denne samtalen er ikke gjengitt i Den legendariske saga, men det er nevnt at «Sigurd og Åsta tok vel imot honom. Sigurd hadde honom og heile fylgjet hans som gjester heile vinteren. (...) Kong Olav var denne vinteren på Opplanda med Sigurd og tenkte ikkje på små planar den vinteren.» (*Den legendariske Olavssaga*, s. 27)

I Snorre sin versjon er kong Sigurd og kong Olav effektivt tegna som motpoler i karakter. Sigurd er den trauste, Olav den med store planer. Fra dette kapittelet har jeg tidligere (3.2.5) hentet mor Åsta sitt svar på sønnens vyer. Det gjelder sitatet der hun heller vil se sin sønn dø tidlig som Olav Tryggvason, enn at han ikke skal bli større enn Sigurd Syr og dø av alderdom. Det er på tide å nevne fenomenet egging.

3.3.1 Kvinner egging

Vi har vært borti det tidligere, der Gyda egger Harald Hårfagre til å samle Norge til et rike. Også mor Åsta kan sies å egge Olav til kongsdåd ved å appellere til det karslige eller mandige i å stå på retten sin, «dø om så det gjelder». Her spilles det på ære og eldgamle norrøne æreskodekser:

Fe dør,
frender dør,
en sjøl på samme vis;
men ordets glans
skal aldri dø:
i ærefullt ettermæle.
(Håvamål 76 i Steinsland, 2005 s. 383)

Håvamål er som kjent den høyestes tale, Odins. Sjøl om Snorre ikke siterer dette verset fra Håvamål i teksten, vil nok en leser med norrøn kulturbakgrunn ane kloa.

Det finnes flere tilfeller der kvinnelig egging forekommer i Snorres Olavssaga. Det ene tilfellet er Sigrid Toresdatter som var gift med Olve fra Egge. Olve drepes av Olav og gir Kalv rett til å gifte seg med henne. Olves og Sigrids sønn Tore blir også drept av Olav. Sigrid Toresdatter egger Kalv til å ta hevn over Tore. Dette fører til at Kalv skifter side i striden mellom Olav og kong Knut. Også søster til Erling Skjalgsson egger sin svoger Tore Hund til å ta hevn over drapet på Asbjørn. Karle og Asmund sitter i båten og ser et lasteskip fare forbi.

Da sa Karle til Åsmund: «Du har ofte talt om at du gjerne vil se han Asbjørn Selsbane. Om det ikke er han som seiler der, så skjønner jeg meg ikke på å kjenne skip.»
Åsmund svarte: «Vær så snill å si til meg, lagsmann, når du kjenner ham.» Nå glei skipene inn på sidene av hverandre. Da sa Karle: «Der sitter han Selsbane ved roret i blå kjortel.» Åsmund svarte: «Jeg skal gi ham rød kjortel.» Og så kastet han Åsmund et spyd etter Asbjørn, og det traff ham i livet og gikk gjennom han, så det ble sittende fast i hodefjøla.

(...)

De førte Sigurds lik til Trondenes. Sigrud lot sende bud etter Tore hund. (...) «Det er jo så, Tore, at Asbjørn, sønn min, hørte på dine kjærlige råd. Nå fikk han ikke langt nok liv til å lønne deg slik som du fortjener, og om jeg vel ikke er så god til det som han ville ha vært, så skal jeg da legge godviljen til. Her er ei gave som jeg vil gi deg, og jeg vil ønske at du må få bruk for den.» Det var et spyd. «Her er det spydet som stod gjennom Asbjørn, sønn min, og det er blod på det ennå, så det blir lettere for deg å huske hvordan det høver i det såret du så på Asbjørn, din brorsønn. Om du vil gjøre et karstykke nå, så lot du dette spydet gå ut av hendene slik at det kom til å stå i brystet på Olav Digre. Og det sier jeg,» sa hun, «du skal bli hver manns niding om du ikke hevner Asbjørn.» (Sturlason, s. 310-311)

Røthe med flere lesar rødfarginga av Selsbanes kjortel som et varsel om Olavs kommende martyrdød som følge av ættehevn (Røthe, 2004 s. 194).

Sigrids egging spiller på sentrale element i norrøn tenkning rundt ære: Det gjelder å være karslig og ikke være en niding. En niding er en usling som ikke oppfyller sin æresforpliktelser (Røthe, 2004 , s. 195).

Hele dette komplekset rundt kvinners egging, ser ut til å være utelukkende knyttet til de norrøne forestillinger og normer rundt skam og ære. Jeg har forsøkt å finne bibelske forbilder for dette. Men selv om de gamle hebreerne levde i en patriarkalsk kultur med en levende æreskultur, finner jeg ingen tilsvarende historie der kvinner «egger» menn på lignende vis. Vel finnes det sterke kvinneskikkelser i Bibelen med adskillig handlekraft, men her melder jeg pass. Det nærmeste er Eva som byr mannen et eple, men det blir for bleikt i denne sammenheng. Om man i det heile tatt kan spore en teologisk tråd i Snorres behandling av kvinner egging, må det være tilbake til de gamle idealer der det gjelder å få et ærefullt ettermæle. Sikkert er det i alle fall at Snorres norrøne univers er full av sterke kvinner.

3.3.2 Kristningsverket, sverdmisjon og overtalelse

Vi har i begynnelsen av dette kapitlet sett hvordan Olavs programmatisk tale til Sigurd Syr, Åsta og Rane kongsfostre er rensert for planer om kristning av landet. Men vi skal ikke mange sidene forbi denne talen før vi hører at Olav bygger kongsgård i Nidaros. I kapittel 57 fortelles det om hvordan hirdbiskop Grimkjell og prestene sitter innenfor kongens høgsete, på den andre siden rådgiverne hans. I kapittel 58 blir vi forsikret om at:

Kongen hadde for skikk å stå opp tidlig om morgenen, kle seg og vaske hendene; deretter gikk han i kirken og hørteottesang og morgenmesse, og siden gikk han i møter og forlikte folk eller gjorde andre ting som måtte gjøres. Han stevnte til seg alle de kyndige menn som var, både mektige menn og småfolk. Så lot han dem ofte si fram for seg de lovene Håkon Adalsteinsfostre hadde satt i Trondheimen. Han gjorde om lovene etter råd fra de kyndigste menn, tok ut og la til det han syntes trengtes.

Kristenretten satte han med råd og hjelp fra biskop Grimkjell og de andre prestene, og han la all makt på å avskaffe hedenskap og gamle sedvaner, som han mente var imot kristendommen. (Sturlason, s. 222-223)

Dette er relativt tidlig i hans kongsgjerning. Det betyr etter mitt skjønn at Snorre tidlig tegner et bilde av den kristne kongen. Han lar ham jo døpe som barn, men fram til etableringen av kongsgården i Nidaros, har vi sett få spor av hans hellighet. Muligens med unntak av fotfestinga på Selja, der Olav Tryggvason fant levningene etter den hellige Sunniva (Odden (2009)).

Ellers beskrives kong Olav av Snorre som «en god kristen, sindig, fåmælt, gavmild, men glad i penger» (Sturlason, s. 223). Det er vanskelig å se hvorfor Snorre trekker fram det at han er glad i penger som karaktertrekk. Kan hende tenker han på historien om Jesus og den rike unge mannen? Det er en historie om en mann Jesus fikk kjær, men som bedrøvet gikk bort da han ikke klarte å gi alt til de fattige for å få en skatt i himmelen (Mark 10: 17-22). Kan det være at Jesus har Olav kjær, men finner et og annet å utsette?

Olavs kristningsverk skjer dels ved tvang og makt, dels ved å bygge videre på kristningen som bl.a. hans forgjenger Olav Tryggvasson har påbegynt. I kapittel 60 sies det:

Kongen drog sørover langs landet, han stanset i hvert fylke og holdt ting med bøndene. På hvert ting lot han lese opp kristenloven og de bud som hørte til den. Han gjorde

straks ende på mange uvaner og mye hedenskap hos allmuen, for jarlene hadde holdt godt gammel lov og landsrett, men kristendommen hadde de latt hver gjøre med som han ville. Så var det blitt til det at i sjøbygdene var folk døpt nesten overalt, men kristenloven var ukjent for de fleste, og i avdaler og fjellbygder var folk hedenske mange steder, for når folk fikk rå seg sjøl, festet den tro seg best i minnet hos dem som de hadde lært i barndommen. Når det var noen som ikke ville gå med på kongens bud om å holde kristenskikk, lovte ham dem hard straff, enten de var mektige eller småfolk (Sturlason, s. 225-226).

Nettopp det at han behandlet småfolk og mektige likt, ble etter hvert et av ankepunktene mot ham som gjorde at de mektige ikke lenger gikk rundt med ham, men søkte allianse med kong Knut.

At det var stor skilnad på hvor i landet kristendommen stod sterkt, vitner kapittel 64 om. Der heter det at da kong Olav bød kristen lov i Viken, gikk det lett gjennom fordi vikkværingene var bedre kjent med kristen skikk enn folk i nord (Sturlason, s. 229).

I Trøndelag, på Mære, fortsatte storbøndene skikken med blot. Olav fikk vite om dette og reiser dit på natta. Husene blir omringet. Olve på Egge, bøndenes talsmann, blir fanget og kongen lar ham drepe. Han oppsøkte de mest blot-ivrige bøndene og mange fikk fratatt sine eiendommer. Deretter stevner han ting med bøndene. Her må det igjen siteres, gjenfortelling blir alt for bleikt når vi har med ordkunstneren Snorre å gjøre. Vi hopper inn der Olav har stevnet til ting:

Og ettersom han hadde tatt mange av stormennene til fange og hadde dem i sin makt, så tok frendene og vennene deres den utveg å love kongen lydighet, og så ble det ikke noen reisning mot kongen denne gangen. Han omvendte hele folket der til den rette tro og satte prester der og lot bygge kirker og vie dem. Kongen dømte ingen bøter for Olve, men tok alt det han eide som sin eiendom. Av de andre mennene som han mente var mest skyldig, lot han noen drepe, noen lot han lemleste og noen dreiv han ut av landet, og av noen tok han bøter. Så drog kongen til Nidaros igjen. (Sturlason, s. 289-290)

Dette er mesterlig fortellerteknikk: «Og så ble det ikke noen reisning mot kongen denne gangen.» Snakk om å skape spenning! Ellers er vel scenen typisk for Olavs kristning. Man

får sjansen til frivillig slutte fred med ham og ta kristenretten. Hvis man holder seg til den gamle tro, er det ulydighet mot kongen. Tradisjonelt finnes det en straff mot det: dødsdom. Men vi ser at kong Olav lar noen lemleste og andre bli drevet ut av landet. Langslet påberoper seg Sigrud Undset og sier det blir helt uten historisk innsikt å kritisere kongen for sin brutalitet. Slik at i samtida vil det vel heller være sånn at Olav ble oppfatta som veik og ettergivende i sine dommer (Langslet, 2011 s.196). Det vel ingen grunn til å bebreide kongen for ikke å operere med moderne tanker om religionsfrihet. Men vi ser at kristningen ikke bygger på sverd alene: Olav bygger kirker og setter igjen prester som kan utbre Ordet. Om vi finner spor av Snorre som teolog her, er vel heller tvilsomt. Det må i så fall være et visst innslag av korsfarerideologi, der Olav er Kristi ridder som ikke er fremmed for å bruke fysisk makt.

Historien om kristningen av Gudbrandsdalen er godt kjent. Der tegner Snorre et kostelig bilde av mannjevning mellom Olavs kristne Gud og Dale-Gudbrands Tor. Olav taler om den sanne Gud som skapte himmel og jord. Gudbrand viser til sin egen gud som er skremmelig og mektig. Dette foregår på et ting som går over tre dager. Tor Istermage beskriver biskopen godt: «Han sier mye han den hornete mannen som har en stav i handa, kroket oventil som hornet på en vær» (Sturlason, s 293). Enden på visa er at statuen av Tor blir slått i stykker og ut strømmer «mus så store som katter, og øgler og ormer». Bøndene forsøker å rømme, men kongens menn har gjort så båtene tar inn vann. Olav samler de til tings igjen og byr dem ta kristenretten eller kjempe mot ham og hans menn. Gudbrand og sønnen hans blir døpt, og på ny settes det igjen prester og kirke bygges.

Dette er scenen som fester seg i hodet på leseren. Men Snorre sier mer. Det fortelles nemlig at kvelden før mannjevningen mellom Tor og den kristne Gud skjedde følgende:

Kongen var hjemme på garden hele natta og bad til Gud om at han måtte løse ham ut fra denne trengsel med sin godhet og miskunn. Da kongen hadde hørt messe og det lei mot dag, gikk han til tinget etterpå. (Sturlason, s. 294)

Dette viser oss en annen side av Olav. Her synes jeg at vi ser referanser til Sønnen som ber til Far og legger alt i hans hender i Getsemane (Mark. 14:32-42). Da blir seieren over Tor-figuren og bøndenes sinn ikke bare et resultat av en kløktig strateg som borrar hull i bøndenes båter. Nei, seieren om bøndenes sinn kan med like stor grunn leses som Guds verk gjennom sin mann Olav.

3.3.3 En bibelsk referanse i fortellingen om Olavs strid med svenskekongen

Kong Olavs strid med Olav Svenske opptar stor plass i sagaen. Folk i grenselandet mellom Norge og Sverige lider stort under ufreden mellom de to. Det går utover handel, og folk blir skatta dobbelt, både av Olav Haraldsson og Olav Svenske.

Vår Olav gjør mange forsøk på å forlike seg med Olav Svenske. På et tidspunkt oppnås det et forlik der. Olav Svenske blir beskrevet som meget steil, og vil slett ikke inngå forlik med den norske Olav. Men på Uppsala-tinget blir han truet av Torgny lagmann og de andre til å inngå et forlik som innebærer landegrensene fra gammel tid, og at han får gifte seg med datteren hans, Ingjerd. Svenskekongen blir truet av tingfolket med drap, det vises til at forfedrene tidligere har styrtet fem konger. Det ble dermed avgjort at Ingjerd skulle gifte seg med kong Olav, og freden mellom kongene ble fastsatt. Høsten etterpå skal Olav få møte sin festmøy. Olav svenskekonge har andre planer, og bryter forliket. Han gifter bort sin datter Ingjerd til kong Jarisleiv fra Novgorod, eller Holmgaard som det heter hos Snorre.

Gøterne er lite fornøyd med at Olav Svenske har brutt avtalen om fred med kong Olav. Emund fra Skara oppsøker kongen i Uppsala under et møte, og agerer mer eller mindre landsbyidiot når kongen spør om nytt. Til slutt blir kongen lei av historier om Atte den dølske på ekornjakt, og spør Emund fra Skara om hva han vil. Han søker dom i følgende sak:

Det var to menn av edel byrd, like gode i alt, men ulike i rikdom og sinnelag. De lå i ufred om noe jord, og hver av dem gjorde skade for den andre, men den mest som var mektigst, helt til denne striden ble tatt opp, og det kom dom i den på folketinget. Der ble den som var mektigst dømt til å betale. Men på første forfallsdagen lot han gåsunge gå for gås og grisunge for gammelt svin, og i stedet for ei mark brent gull greidde han ut ei halv mark gull og den andre halve i leire og boss, og enda lofte han død og fordervelse over den andre som tok imot dette som betaling på gjelda. Hva dømmer De her, Herre?» Kongen sa: «Han skal betale fullt ut det han er dømt til, og dessuten tre ganger så mye til kongen sin. Og om det ikke er betalt innen år og dag, skal han fare fredløs fra alt han eier, og halvparten skal tilfalle kongen og den andre halve skal den ha som han skulle bøte til.» Emund tok alle de mektigste menn som var der, til vitne på dommen, og viste til de lover som gjaldt på Uppsalatinget. Etter dette hilste han kongen og gikk ut. (Sturlason, s. 270)

Denne dommen ble brukt til å vingeklippe Olav svenske, og freden med Norge ble sikret. Men i vår sammenheng, om Snorre som teolog, mener jeg at det er interessant å sammenligne med fortellingen fra 2. Samuelsbok:

HERREN sendte Natan til David. Han gikk inn til kongen og sa. «Det bodde to menn i en by. Den ene er rik og den andre fattig. Den rike hadde småfe og storfe i mengde. Den fattige eide ikke annet enn et eneste lite lam som han hadde kjøpt. Han alte det opp, og det vokste til sammen med barna hans. Det spiste av brødet hans, drakk av begeret hans og lå i fanget hans. Det var som en datter for ham. En dag kom det en vandringsmann til den rike. Men han kvitte seg for å ta noe av sitt eget småfe eller storfe for å lage i stand for gjesten. Han tok lammet som den fattige eide, og laget det til for mannen som var kommet.»

Da ble David brennende harm på mannen og sa til Natan: «Så sant HERREN lever, den mannen som har gjort dette, fortjener å dø! Og han skal betale firedobbelt for lammet fordi han gjorde dette og var så hjerteløs!»

Da sa Natan til David: «Du er mannen.» (2. Samuelsbok, 12, 1-5)

Strukturelt sett er disse fortellingene helt like. Begge handler om mektige menn som forblindet av sine laster (Olav svenskes egenrådighet, Davids seksuelle begjær) begår stor urett. I begge fortellingene blir kongen på snedig vis fortalt historien som om det gjaldt noen andre og utbedt om en dom. Først i etterkant skjønner de at historien handler om dem selv.

Jeg kan ikke forstå annet enn at etterklangen av 2. Samuelsbok er gjort helt bevisst av Snorre. Og for Snorres impliserte leser vil dette klinge med når man leser om at Emund legger fram sak for svenskekongen. Nå er det svenskekongen som indirekte lignes med kong David, men det er kong Davids svik mot hetitten Uria han blir lignet med. Det kan tenkes at allusjonen til kong David hos leseren smitter over til Olav Digre – men da forhåpentligvis i en mer positiv betydning. Her er Snorre forfatter og teolog nok en gang mesterlig i sine fortellertekniske grep.

3.3.4 Kamp mot trolldomskrefter

Torodd Snorrason var en islending som mot sin vilje ble sittende lenge i Norge. Da Olav trengte noen til å skattlegge Jemtland, melder han seg frivillig. Jemtene vil ikke svare skatt til andre enn sveakongen. Det drikkes tett, og snart kommer det fram at sendemennene fra Norge har grunn til å frykte for sine liv. Torodd og følgesvennen hans flykter, blir innhentet og kastet i ei dyp grav i et lite hus. De klarer å flykte og kommer seg unna. Torodd og vennen kommer til en liten gard der mannen i huset, Tore, forteller at han har rømt fra bygda i en drapssak. Torodd og vennen får mat, og etter hvert kommer en kjempe av en mann: Arnljot Gelline. Torodd har hørt om Gelline at han er landevegsrøver og ugjerningsmann. Midt på natta bærer det ut på ski sammen med Gelline. Torodd og vennen blir for sein, så Arnljot tar de bakpå sine egne ski og renner i veg som han skulle ha vært aleine. De kommer til et herberge. De får beskjed om at de ikke må miste så mye som en smule eller et bein på golvet, og Arnljot, Torodd og vennen legger seg på loftet. Like etterpå kommer tolv mann inn i huset, de spiser, og legger seg og sover nedenunder:

Men de hadde ikke sovet lenge, før det kom ei svær trollkjerring inn i huset, og da hun kom inn, sopte hun fort omkring seg og tok beina og alt det hun syntes var etendes og stappet det inn i munnen på seg; etterpå tok hun den mannen som var nærmest, og reiv og sleit ham helt i filler og kastet ham på varmen. Da våknet de andre som av en vond drøm og sprang opp. Men hun tok den ene etter den andre og slo dem i hjel så det bare var én igjen i live; han løp inn under loftet og ropte på hjelp om det skulle være noen på loftet som kunne hjelpe ham. Arnljot strakte seg ut til ham og tok han i akslene og lempet ham opp på loftet. Så drog hun seg fram til varmen og gav seg til å ete de mennene som var stekt. Nå stod Arnljot opp og greip hoggspydet sitt og satte det mellom akslene på henne slik at odden stakk ut gjennom brystet. Da vrei hun seg hardt og skreik stygt og løp ut. Arnljot slapp spydet, og det tok hun med seg bort. Arnljot gikk bort og ryddet ut likene av mennene, han satte dør og dørkarm i stua igjen, for det hadde hun revet fra alt sammen da hun løp ut. Så sov de det som var igjen av natta. (Sturlason, s. 342)

Etter dette skilles Arnljot fra Torodd og vennen hans og de kommer seg trygt til Nidaros. Der møter de kong Olav, og Torodd får reise til Island.

Hva skal man si til denne historien? At den nøkterne historiker Snorre kan hende ikke er så historisk likevel? Her er i alle fall godt om referanser til kaoskrefter og ondskap i tilværelsen. Og vi aner mønster fra norrøn tenkning der alt er mer både-og enn enten-eller. Tilværelsen er en evig kamp for balanse mellom orden og kaos. Arnljot, vår redningsmann, er ikke kun helt. Han beskrives som landevegsrøver og ugjerningsmann. Både god og ond, omtrent som Loke? Verdt å merke seg er at dette foregår i grenseland, kanskje i grensen mot utjord? Det skjer i alle fall langt fra kongsgårdens trygghet. Dette samsvarer godt med norrøn kosmologi der gården blir et mikrokosmos med et innhegnet område rundt tuntreet. Utmarka er viktig, full av ressurser som den er. Men, som i Utgård, rår også kaoskreftene der. Her gjelder det å finne en balanse (Steinsland, 2005 s. 362) . Om Snorre «egentlig» fortolker dette i et kristent perspektiv som kampen mellom den gode Gud og djevelen, eller om han her lar gammelt norrønt tankegods få spille med, får vi vel aldri noe klart svar på.

Trolldom forekommer også ellers i sagaen, f.eks. under reisen til Bjarmeland. Der kan det se ut som Tore Hund behersker kunsten å gjøre vikingfølget usynlig for bjarmene (Sturlason, s. 322). Men vi lar historien om Arnljot Gelline stå som eksempel på den slags.

3.4 På veg mot Stiklestad

Snorre beskriver årsakene til Olavs fall som sammensatte. Kanskje kan vi ane en årsak i hans beskrivelse av Olav som «glad i penger» (Sturlason, s. 223)? Olav har store ambisjoner, han vil legge både Færøyene og Island under seg. Kanskje kunne han ha vært rausere i forhold til sine «håndgangne menn». Kong Knut er en mektig fiende, og han kjøper seg støtte blant stormenn i Norge med rause gaver. Olav krever store skatter blant folk, og mange får minket sin rikdom og frihet. Olavs fiender ser for seg at sjølråderetten blir større med kong Knut, som helst vil la jarlene styre i fred. Snorre sier ikke at motstanden handler om trosspørsmål.

Så langt går det at også den trofaste Sigvat Skald lar seg kjøpe av kong Knut. Han angrer og kommer snart i vennskap med Olav igjen. Men det forteller vel Olav en god del om stemningen. Snorre gjengir Sigvats Skalds kvad:

*Kongens fiender farer
med løse pengepunger,
folk byr ofte det tunge*

malm for kongens hode,

*Jeg vet at hver som selger
for gull sin gode herre
en gang vandrer til svarte
helvete, og er verdt det.* (Sturlason, s. 362, kap. 161)

Det går mang en Judas rundt i landet, og selv om Snorre ikke direkte refererer til dette, lar han Sigvat Skald framsi skjebnen til de som forråder sin herre. Men det er tydelig at Snorre også ser at ukloke politiske valg fører mot nederlag. Noen av disse er rene uhell, ikke villet av kongen. Dette gjelder blant annet den berømte scenen der Aslak Fitjaskalle hogger øksa i hodet på Erling Skjalgsson, og Kong Olav mæler: «Bare hogg du, din elendige tosk! Nå hogg du Norge av hendene på meg.» (Sturlason, kap. 176, s. 373)

3.4.1 Matunderet og kong Olavs bønn som brenner vetta

Olav og hans menn kom seg til Valldalen. Olav spør om vegen mot Lesja. Den lokale Bruse forteller om ei ur i dalen ingen kommer over, hverken folk eller hester. Olav og hans menn prøver, til ingen nytte. Natta etter tilbringer kongen i bønn. Kokken kommer, og forteller at det er lite mat igjen, bare to nauteskrotter til fire hundre mann. Kongen ber ham ha litt kjøtt i hver gryte og gjør så korsets tegn over kjelene. Deretter følger han etter mennene sine til Skjærsur. Han tar av seg kappa og ber alle sammen prøve en gang til. Og nå flytter tjue menn de steinene som ikke hundre klarte å flytte dagen før. Veien er ryddet til middag. Tilbake der maten blir laget, er det nå mat til alle. Kongen takker for sendingen. Ei kilde der kongen vasket seg, er nå helsebot for sjuke dyr. Kongen blir på ei seter om natta, men blir advart mot troll og uvetter. Om natta høres skrik: «Nå brenner kong Olavs bønner meg slik,» sa vetta, «at jeg ikke kan være i huset mitt, og nå rømmer jeg og kommer aldri tilbake til denne stølen mer.» (Sturlason, s. 378)

Både når det gjelder matunderet og Olavs bønner som jager vetta, er Snorre svært samstemt med Den legendariske saga (*Den legendariske Olavssoga*, s. 70-71). Her kan jeg ikke se at Snorre «historiserer» på noen måte.

Er det helt på siden å høre et ekko av Lukas kapittel 4 der Jesus driver en ond og uren ånd ut av en mann i synagogen? Olavs bønner til Jesus får det onde til å fare ut av stølen. Det onde kjenner igjen Guds Hellige (jfr. Luk. 11:33-35).

Og matunderet. Snorre er knapp når han omtaler dette: «Da kom mannen som greide med maten til ham, og sa det var fullt opp av mat «og jeg vet ikke hvor den kommer fra.» (Sturlason, s. 378) Heller ikke her brukes unødige ord. Men det trengs heller ikke, Snorre vet at leseren vil tenke på matundere i Bibelen, f.eks. når Jesus metter fem tusen med fem brød og to fisker (Markus 6:30-44) eller fra Det gamle testamentet da Elisja eller HERREN metter hundre mann med tjue byggbrød (2. Kong. 4:42-44). Disse beretningene og flere til vil melde seg for Snorres impliserte lesere. «Hullene» i den knappe fortellerstilen fylles av leseren og det er nok en vel så fornuftig fortellerstrategi som å fore leseren med langhalm. Og veien som ble ryddet: Hører vi ikke ekkoet av Jesaja 40:3?:

En røst roper
Rydd HERRENS vei i ørkenen,
jevn ut en vei i ødemarken
for vår Gud!

3.4.2 En mer kontemplativ Olav

Deretter flykter kongen videre ut av landet via Värmland. Kongen tar med seg sønnen Magnus østover til kong Jarisleiv i Gardarike. Der fikk han land og underhold til alle sine menn. Og her kommer Snorre med en ny beskrivelse av Olav:

Det er sagt at kong Olav var en from mann som bad trofast til Gud alle sine levedager. Men etter at han merket at hans makt minket, mens motstanderne hans ble sterkere, så la han all hugg på å tjene Gud. (Sturlason, s. 380)

Vi aner en mer kontemplativ Olav. Snorre forklarer dette med at under hans kongedømme gikk mye av tida med til praktisk styring av landet. Olav er vel neppe den eneste som har strevd med balansen mellom det aktive og kontemplative liv. I Gardarike er det tid til å skue innover, mot Gud. Snorre skriver at mye av grunnen til motstanden mot Kong Olav, var at han lot rike og fattige få samme straff. Dette stred mot gammel rettsfølelse. Olav ble for rettferdig. Men samtidig kommer de mer materielle forklaringer: Kong Knut bød en mengde gull, samtidig som de mente Olav dømte strengt (Sturlason, s. 381).

Også vennen Bjørn Stallare tar imot sølv og gull og sverger troskap til kong Knut og Håkon jarl. Men Håkon jarl drukner, og Bjørn kjenner seg ikke lenger bundet av løftet sitt og drar til Gardarike og oppsøker Olav. Han ber tynt om tilgivelse fra kongen, og får det. Hos Snorre

blir dette et tegn som forteller kong Olav hvor lite støtte han har i heimlandet (Sturlason, s. 385-386). I Den legendariske saga er Bjørn Stallare beskrevet som adskillig mer prinsippfast. Når sendemennene fra kong Knut byr ham tolv gullringer, avviser Bjørn dette og får kong Knuts sendemenn hengt. Men han beholder pengene og drar deretter til Gardarike og møter kong Olav (*Den legendariske Olavssoga*, s. 73-74).

Den mer innadvendte Olav bruker mye tid på å vurdere sin egen situasjon. Skal han ta imot tilbudet fra kong Jarisleiv om å få et eget rike der? Eller skal han dra til Jorsal og gå inn i en munkeorden? Eller skal han som mennene hans ønsker, dra til Norge og på nytt feste fot der? Snorre forteller at han la sin sak fram for Gud og ba ham vise vei (Sturlason, s. 386).

3.4.3 Olavs drømmer eller syn

Saken blir løst ved at Olav ei natt drømmer at Olav Tryggvason står framfor ham (Sturlason, s. 387). Han ber Olav slippe alle andre planer enn å ta det riket Gud har gitt ham. Om han dør eller vinner, ærerikt er det likevel. Dette synet blir avgjørende for kong Olav. At det ikke er en engel eller Gud sjøl som snakker til ham, er interessant. Olav Tryggvason kan nok sees på som en av de hellige i kraft av å være en kristningskonge. Sånn sett kan man vel si at dette synet kan være et svar fra Gud på Olav Haraldssons bønner. Like viktig er vel kan hende at han representerer Hårfagreætten. Men som vi tidligere har vært inne på, er denne ætten for Snorre også et redskap for Guds frelsesverk i Norge (se 3.2.2. om Harald Hårfagres løfte til kristne Gud).

Det er ikke første gang at noen viser seg for Olav i drømme. I ungdomstida, i viking, har Olav og hans menn planer om å reise til Jorsalaheim eller Jerusalem i vikingtokt. Han venter på bøl for å kunne reise til Gibraltar. Da en natt:

[S]å drømte han en merkelig drøm. Det kom en mann til ham, en slik som en legger merke til, kraftig, men skremmelig også; mannen talte til ham og bad ham gi opp det han hadde fore, å dra videre ut i landene. «Dra tilbake til odelen din, for du skal bli konge over Norge til evige tider.» Denne drømmen la han ut slik at han skulle bli konge over landet, og hans ætt etter ham i lange tider. (Sturlason, s. 198)

Her sies det ikke at skikkelsen er Olav Tryggvason. Ut fra beskrivelsen kan det like godt være Odin i en av sine mange skikkelser. Men ved to avgjørende anledninger lar Olav seg

styre av syner, visjoner eller drøm. Røthe angir en mulighet for å tolke denne «skremmelige» mannen som Gud eller Kristus. Da er det den dømmende Kristus på dommedag det refereres til. Røthe mener likevel at den mest sannsynlige tolkningen er at også dette er Olav Tryggvason (Røthe, 2004 s.155). Ut ifra beskrivelsen kan det like godt være en manifestasjon av Odin. Fasitsvar finnes ikke, og jeg tror vi gjør klokt i å regne med at forfatteren med vilje har lagt inn en beskrivelse som åpner for flere tolkninger. Tvilen som oppstår om det er Olav Tryggvason, Kristus, Odin eller noen annen kan etter mitt syn bidra til at leseren også får en følelse av kontinuitet mellom gammel og ny skikk eller siðr. Dette er i så fall helt i tråd med beskrivelsen av Snorre som en mann preget av det islandske samfunnet, der idealet er «både – og» mer enn «enten – eller» (Vésteinn Ólason i Askedal, 2008 s. 35).

Mens kong Olav er i Gardarrike helbreder han en gutt med halsbyll. Snorre forteller at Olav gjør dette motvillig. Slik foregår helbredelsen:

Da tok kongen og kjente om halsen på gutten og tuklet med byllen så lenge til gutten rørte på munnen, og så tok kongen noe brød og brøt det og la det i kors i handa.

Deretter la han det i munnen på gutten, og han svelget det. Fra da av gikk all verken ut av halsen, og han var frisk på få dager. (Sturlason, s. 388)

Her er brødsbrytelsen etter mitt syn en klar allusjon til nattverden og om tanken på Kristus ikke kom før, så må den vel komme når Olav legger det i kors i handa. Snorre skriver videre at til å begynne med ble helbredelsen tillagt Olavs gode legehender, men senere forstod man at dette var et jærtegn eller under (Sturlason, s. 388). Olavs Kristuslikhet blir her åpenbart for oss gjennom helbredelsen. Sammenligner vi denne historien med den tilsvarende i Den legendariske saga, er det faktisk Snorre som «teologiserer» beretningen. Også i Den legendariske saga brøt Olav brødet, men her sies ingen ting om å legge brødet i kors. Sammenlignet med Snorre, kan man faktisk si at her er det Den legendariske saga som «historiserer»:

Mor til guten tala med dronning Ingjerd og bad henne om eit godt råd. «Gå du,» sa ho, «til kong Olav og bed honom om hjelp. Han vil ikkje kallast lækjar, men du skal seie at du har høyrt at han vil bli betre dersom kongen la brød i munnen på guten.» Det gjorde ho. Kongen braut eit stykke av brødet og la det i munnen på guten. Han ropa straks ut: «Ja!» (*Den legendariske Olavssoga*, s. 75)

Her er historia så alminnelig at man lett kan miste hentydningen til brødsbrytelsen. Når jeg sammenligner disse to versjonene av historien, blir det svært klart for meg at Snorres Olavshistorie kan være vel så teologisk som Den legendariske saga.

3.4.4 «I morgen er det mandag, herre!»

Når skutelsveinen ser at kong Olav sitter og spikker på et trestykke, enda det er søndag, kommer han i en knipe. Hvordan skal han gjøre den tankespredte kongen oppmerksom på sin synd? Løsningen blir å si: «I morgen er det mandag, herre.» Da forstår kongen hva han har gjort og ber skutelsveinen gi ham et lys. Han tar alle flisene han har spikket i handa og setter fyr på dem. Snorre sier at «av dette kan en skjønne at han holdt loven og budene nøye og ikke ville gjøre annet enn det han visste var rett.» (Sturlason, s. 388)

I Den legendariske saga er dette mer utbrodert. Der vises det til at handa var frisk og usvidd og at «slike under gjorde Gud for den heilage kong Olav si skuld, som han ein gong hadde gjort mot tre unge menn som for Guds skuld var sette i ein brennande omn i Babylonia. Makt og styrke hadde elden etter sin natur til å brenna sponane fullstendig, men handa til den heilage mannen kunne elden ikkje brenna.» (*Den legendariske Olavssoga*, s. 96)

Her er vi vel i det alminnelige mønster, der det er Snorre som framstår som mest nøktern. Snorre har fjerna alt som minner om under fra denne historien, tilbake står en Olav som nøye overholder budene og loven.

3.4.5 Olav i Sverige

Olav og hans to hundre menn drar fra kong Jarisleiv og dronning Ingjerd. Hans uekte sønn, Magnus blir satt igjen. Mor til Magnus er kongens tjenestejente Alvhild (Sturlason, s. 309). Av kongen hadde de fått hester og redskap. Etter hvert kommer de til Sverige, og møter Anund Sveakonge som setter pris på gjensynet med Olav (Sturlason, s. 389).

I mellomtida høres nytt om kongen i Norge, og hans venner samler seg rundt Harald Sigurdsson, halvbror til kong Olav. De drar mot Svitjod for å slutte seg til kong Olav. Kong Anund gir ham fire hundre menn til hærferden. Også Dag, en ætling av Harald Hårfagre som var bosatt i Sverige, blir med kong Olav. Han har med seg en hærstyrke på tolv hundre menn.

Kongen dro østfra over kjølen. Her kommer historia om Gaukatore og Avrafaste. De er røvere av verste slag med tretti menn som dem selv. Ingen av dem hadde vært i slag der hærer ble fylket og de mente godt de kunne stille på Olavs side. De blir avvist av kongen fordi de ikke vil la seg døpe (Sturlason, s. 393).

Senere kommer Gaukatore og Avrafaste tilbake og lar seg døpe. Snorre lar Gaukatore si: «Om jeg skal gå til kampen, så vil jeg hjelpe kongen, for han trenger det mest. Og om jeg skal tro på en gud, hvorfor skal det da være verre for meg å tro på Kvitekrist enn en annen gud? Derfor rår jeg til at vi lar oss døpe, siden det er så mye om å gjøre for kongen. Så kan vi siden følge ham i striden.» (Sturlason, s. 395-396) De to blir døpt av prestene og konfirmert av biskopen, og er klar til hellig strid.

Kan man tenke seg Gaukatore og Avrafaste som de to røverne ved Kristi kors? Jeg tror at Snorres impliserte leser kan det. Med en sånn lesning av teksten understrekes her Olavs Kristuslighet.

3.4.6 Kongens syn

Olav rei mye for seg sjøl etter at de ankom Norge. Han var så stille at biskopen spør han hva han tenker på. Vanligvis var kongen glad og pratsom. Kongen svarte:

«Jeg har hatt et underlig syn; jeg så utover heile Trondheimen og dernest over hele Norge. Og så lenge det synet holdt seg for øynene mine, så jeg alltid videre, helt til jeg så utover hele verden, både land og sjø. Jeg kjente nøye steder som jeg hadde vært og sett før, og jeg så like tydelig andre steder som jeg ikke har sett før; noen av dem har jeg hørt om, men det var også steder som jeg aldri hadde hørt snakk om før, både bygd og ubygd, så vidt som verden er.» Biskopen sa at dette synet var hellig og stort og merkelig. (Sturlason, s. 394)

Det er ikke store forskjellen på Snorres beretning om dette synet og Den legendariske saga. Men i Den legendariske saga stiger biskopen ned av hesteryggen, tar om foten hans og sier at «Vi fylgjer ein heliag mann.» (*Den legendariske Olavssoga*, s. 76).

Røthe leser ut av dette at Snorres versjon først og fremst beskriver Olavs relasjon til landet og hans kommende helgenstatus, mens åpenbaringen i Den legendariske saga er universell (Røthe, 2004 s. 264).

3.4.7 Åker-underet hos Snorre

Kongen og hans menn kommer til Verdalen ved gården Sul. Denne gården eksisterer den dag i dag og er beskrevet også i Soga om Gunnlaug Ormstunge (Gunnlaug Ormstunges saga i *Norrøn saga 1*, 1989 s. 257). Kongen bad folk være forsiktig og ikke ødelegge åkrene, men folk som kom etter vølte ikke mye på det. Bonden på Sul var Torgeir Flakk og han tok godt imot kongen. Torgeir klager over skaden Olavs menn har gjort på åkrene og Olav må sanne med i at det var ille. Heile åkeren lå nede, og Olav sier: «Jeg venter sikkert, bonde, at Gud vil rette på skaden for deg, og at denne åkeren blir bedre om en ukes tid». Og Snorre legger til at det gikk som kongen sa (Sturlason, s. 395). Vel er det kanskje et puslete mirakel at en åker reiser seg igjen, men i Den legendariske saga er det ikke nevnt i det hele tatt, bare at åkrene ble ødelagt (*Den legendariske Olavssoga*, s. 77).

3.4.8 Mot kampen

Olav hær var nå på om lag 3600 menn. Olav er strateg og bestemmer at de skal fare forsiktig fram med bøndenes garder og utstyr: «Om vi faller i kampen, da er det best ikke gå dit med ranet gods, men om vi seirer, da skal dere ta arv etter dem som nå kjemper mot oss, for de kommer til å falle noen av dem, og andre flykter, og enten de gjør det ene eller andre, har de forbrutt all sin eiendom. Og da er det godt å gå til store hus og gode garder, men ingen har nytte av det som er brent» (Sturlason, s. 398). Her aner vi en kristen konge som helst ikke vil møte sin Herre med ranet gods, samtidig som han argumenterer godt mot å brenne fiendens garder.

Kongen gir mange merker sølv til en bonde for at han skulle gi noe til kirkene og prester, noe til fattigfolk. Det skal være til sjelefrelse til de som kjemper mot Olavs menn. Begrunnelsen er klar:

Dette sølvet skal du gi til de manns sjeler som går med bøndene i kampen og faller for våpnene for våre menn, men de menn som følger oss i kampen og faller der, de og vi skal bli frelst alle sammen (Sturlason, s. 400).

Her mener jeg vi opplagt finner spor av en korsfarerideologi. Snorre lar Olav uttale seg som en konge som er klar på at han driver en Guds strid, at å dø i strid for Herren er en martyrdød som fører til frelse. Om dette har en historisk kjerne, kan en lett se for seg at dette styrker kampmoralen hos Olavs menn.

Siste natta før slaget skriver Snorre at Olav lenge var våken og bad til Gud for seg og hæren sin (Sturlason, s. 400). Hører vi ekko fra lignende scener i Getsemane hage? Jeg mener bestemt at Snorres impliserte leser vil foreta en slik kobling. Som tidligere antydte, er dette effektiv fortellerteknikk.

Harald, halvbror til kongen, blir med i slaget, sjøl om Olav helst ikke vil det fordi han bare er barnet ennå. Bonden på Stiklestad, Torgil Hålmuson, byr kongen hjelp. Olav takker for tilbudet, men ber ham sørge for sine sårede menn og om å vise Olavs lik den siste tjeneste om han faller (Sturlason, s. 401-402).

Da kong Olav hadde fylket hæren, satte de seg ned og hvilte. Finn Arnesson vekker kongen og kongen forteller om en drøm:

Han syntes han så en høy stige, og han gikk oppover den i lufta så langt at himmelen åpnet seg, og så langt nådde stigen. «Jeg var kommet på det øverste trinnet» sa han, «da du vekte meg.» Finn svarte: «Jeg synes ikke denne drømmen er så god som du visst synes. Jeg tror den varsler at du skal dø, dersom det var noe annet enn søvnørske som kom over deg.» (Sturlason, s. 404)

At det her tenkes på Jakobs stige i 1. Mos, 28: 12-15, er ikke tvilsomt. Dette er nok et eksempel på at Snorre lar Olav knyttes til Guds frelsesplan på jorden, uten store ord og fakter.

Arnljot Gelline kommer fra Jemtland og lar seg døpe og innrullere i Olavs hær. Vi husker Arnljot fra kapittel 3.3.4, i kamp mot trolldomskrefter. Nå får han fylke seg i flokk med Gaukatore og Avrafaste (Sturlason, s. 404).

3.4.9 Kampen og Olavs død

Olav står framfor en styrke på 14 400 mann. Snorre skriver:

Det var vakkert vær, og sola skinte fra klar himmel; men da slaget tok til, la det seg ei rød sky over himmelen og over sola, og før slaget var slutt, var det mørkt som natta. (Sturlason, s. 410)

Her bedriver Snorre igjen mer teologi enn historie. Det var ingen solformørkelse under slaget på Stiklestad, men det intraff en måned seinere. Snorre lytter her mer til synoptikerne som beskriver en solformørkelse ved Jesu død på korset (Markus 15:33, Matteus 27:45 og Lukas 23:44-45). Også i Den legendariske saga heter det om kongens død:

Det var ei så stor ulukke at sola gøymde strålane sine, og det vart myrkt, - men før det var det fagert ver – akkurat slik det var då skaparen sjølv fór frå denne verda. (*Den legendariske Olavssoga*, s. 85)

Vi ser igjen at der Snorre antyder, hamrer Den legendariske saga poenget inn. Her slipper man å lete etter undertekster.

Bonkehæren og Olavs hær hadde egne hærrop. Bonkehæren ropte «Fram, fram, bondemenn», mens Olavs menn ropte «Fram, fram, kristmenn, korsmenn, kongsmenn!» (Sturlason, s. 410). Hærropet som Snorre lar Olavs hær framsi, bærer preg av korsfarerideologi og en sjølførståelse hos de stridende som Kristi soldater. Å være kongsmenn er likt med kristmenn og korsmenn. Her er det kristningskongen som strir den gode sak for Kristus mer enn verdslig kamp om land og makt.

Olav dør av tre sår: Torstein Knarresmed hogg til kong Olav med øks, i venstre bein ovenfor kneet. Tore Hund stikker ham med spydet i magen. Det kan godt være spydet som drepte Selsbane som vi tidligere har omtalt i kapitlet om kvinners egging (Sturlason, s. 310-311).

Kalv hogger ham i halsen. Snorre forteller at Olav etter første sår ber Gud verge ham (Sturlason, s. 412). Han støtter seg da til en stein, og det skal være denne steinen som nå er plassert under alteret i Stiklestad kirke.

3.4.10 Post mortem – mirakler og translatio

Etter kongens død går slaget raskt i oppløsning. Tore Hund går og steller Olavs lik, og blir den første som bevitner Olavs hellighet. Han får Olavs blod i handflata si, og såret han har der gror raskt.

Tormud Koldbrunarskald leverer en av de best kjente replikkene fra slaget om Stiklestad. Når han napper pila som sitter fast i ham ut sier han: «Godt har kongen fødd oss, ennå er jeg feit om hjerterøttene.» Så lente han seg tilbake og var død (Sturlason, s. 417).

Torgils Hålmuson og sønnen Grim henter Olavs lik etter at det ble mørkt. De tar det med til et lite tomt skur. De tar klærne av liket, vasker det og svøper det inn i lin. Deretter gjømmer de liket bak noen vedstabler og går heim. Etter en tid kommer en blind mann inn i skuret, blir blaut på hendene etter å ha vært nede på golvet. Han klør i øynene og klør seg med de våte fingrene. Da han kom ut av huset, kunne han se. Torgils og Grim blir så redd for at kongens uvenner skulle ransake huset. De flytter liket til hagen (Sturlason, s. 418).

Mirakler er nødvendig for å helgenkåre et menneske (Gad, 1961 s. 161). Så også her. Nærkontakt med relikviene til en helgen fører ofte til helbredelse i helgenlitteratur. Innen et døgn er gått fra Olavs død, har to mirakler skjedd. Tore Hunds sår gror godt etter kontakt med kongens blod, og den blinde mannen blir seende etter kontakt med enten blod eller vaskevann. Snorre nøler ikke med å etablere kongens hellighet. At det nettopp er Tore Hund, kongens fiende, som blir den første som oppnår helbredelse gjennom kontakt med den avdøde kongens blod, understreker Olavs Kristuslikhet. Jeg tenker da på Jesu ord: «Elsk deres fiender» fra Matt. 5, 44. Ellers har vi minst en bibelsk referanse til at kontakt med liket av en hellig mann gir helbredelse. En mann skulle gravlegges og ble kastet i graven til profeten Elisja: «Med det samme mannen kom nær Elisjas knokler, ble han levende igjen og reiste seg opp.» (2. Kong 13,21)

Torgils og Grim ser stadig lys over stedet der Olavs lik ligger. De er redde for at kongens uvenner skal få tak i liket og brenne det eller senke det på havet. De lager to kister. I den ene legger de Olavs legeme, den andre fyller de med halm og stein. Så drar de sjøveien til Nidaros. De sender beskjed til den danske biskop Sigurd at de er kommet med Olavs lik. Biskopens menn får kista med halm og stein i, og drar ut på fjorden og senker kista. Liket flytter de først til et hus, og våker over det om natta. Ingen av kongens venner tør ta vare på liket. Torgils og Grim gravlegger Olav i en sandmel et stykke opp i elva. Deretter reiser de tilbake til Stiklestad (Sturlason, s. 420). Om det er frykten for en gryende hellighet eller mer politisk motiverte årsaker til å fjerne alle minner etter Olav, er ikke godt å si. Men for kong Knuts menn i Nidaros har det vært viktig å kvitte seg med liket. Her gis ikke mulighet til noen dyrkelse ved Olavs grav.

Snorre skriver at forholdene under kong Svein og mor Alfiva ikke blir bedre for nordmennene. Skattene og plikten til leidang ble mye verre enn under kong Olav. Folk tok til å angre på sin støtte til kong Knut. Etter hvert hendte det mange jærtegn og folk ble overbevist om Olavs hellighet. Mange ber til kong Olav. Einar Tambarskjelve er den første av stormenn som hevder kong Olavs hellighet. Neste sommer blir biskop Sigurd mer og mer upopulær, og må dra fra landet. Folk henter biskop Grimkjell tilbake til Nidaros. Han tror fullt og helt på Olavs hellighet. Han setter i gang noe som ligner en helgenkåningsundersøkelse, og spør folk om de tegn som følger med kong Olav. Torgils og Grim blir budsendt og forteller hvor liket er gravlagt. Biskopen og Einar Tambarskjelve går til kongen og Alfiva, og ber om lov til å gravlegge Olavs lik. Han blir gravlagt ved Klemenskirken. Etter et år og fem netter er kista kommet opp av jorda. Kista så ny ut, og ble åpnet opp. Ut strømmer vellukt. Kongen ser frisk og rød ut i ansiktet. Hår og negler hadde vokst. Kongemoren Alfiva får æren av å målbære skeptikernes tanker: «Det er svært så seint folk råtner i sand. Slik hadde det ikke vært om han hadde ligget i mold» (Sturlason, s. 424). Biskopen tar da håret og legger det i et fyrfat som er velsignet. Håret ble ikke svidd. Alfiva er ennå ikke overbevist og ber om å legge det i uvigd ild. Hun får klar beskjed av Einar Tambarskjelve at hun nå har gått for langt. Der og da blir Olav helligkåret etter biskopens utsagn og kongens og folkets samtykke. Olavs legeme blir bisatt over høyalteret. Kista ble trukket med kostbare stoffer. Det hendte mange jærtegn ved kong Olavs helligdom, skriver Snorre. På sandmelen der Olavs lik hadde ligget i jorda, vokste det fram ei kilde som ga helsebot. Kristkirken ble bygd over stedet. Klipping av Olavs hår ble foretatt av biskopen. Torarin Lovtunge, skald hos kong Svein, forteller om en

hær av halte, blinde og sjuke som valfarter til Olavs grav Og han forteller de går friske derifra. Olavssagaen slutter med at Einar Tambarskjelve og Kalv Arnesson drar til kong Jarisleiv for å hente kong Olavs sønn, Magnus, og ta ham til konge over Norge. (Sturlason, s. 421-430).

Som vi har sett har Snorre med alle klassiske tegn på hellighet hos en helgen. Det dreier seg om mirakuløse helbredelser knyttet til helgenkongens lik, om liket som skjules for kongens fiender, om vellukt fra kisten, hår og skjegg som vokser. Også ved sandmelen der liket lå begravet kommer det en kilde som gir helbredelse. Helbredelse ved kongens forbønn blir vanlig. Likheten med Kristus som helbreder syke er slående. Dette er klassisk hagiografi. Men Snorre tilføyer også en dose politisk realisme: Vilkårene under kong Svein blir hårdere enn under Olavs styre og dette gir grunnlag for samling rundt den avdøde helgenkongen. Sagaen slutter der nordmennene samler seg om kong Olavs sønn Magnus som konge. Også Røthe mener at Snorre nedtoner det religiøse ved translatio-beretningene og legger vekt på det politiske. Dette blir synlig ved en sammenligning med Den legendariske saga. Røthe mener at Snorres translatio-beretning er mer mytisk fortelling med politisk tendens enn historieberetning (Røthe, 2004 s. 211). Dette samsvarer vel med mitt syn på Snorre som mer teolog enn historiker.

3.4.11 Mirakler og jærtegn utenom Olavssoga

I Heimskringla er beretningen om Olavs mirakler og jærtegn spredt over flere sagaer enn hans egen. Vi skal kort se på noen av disse.

Kong Magnus den gode, sønn til Olav, får laga et skrin pynta med gull, sølv og edelsteiner. Olavs levninger blir flyttet over i dette skrinet og mange blir helbredet ved hans levninger. Samtidig blir det lovtatt for hele landet å holde Olavs høytidsdag hellig (Sturlason, s. 438).

I Magnus den godes saga blir det notert at kong Olavs hellighet og jærtegn er kjent i hele Danmark (Sturlason, s. 443).

Magnus den gode kjempet mot venderne vest for Schleswig. Kong Olav viser seg for ham i en drøm og lover følge ham i dette slaget. Om morgenen hører folk lyden av en klokke i lufta, lik lyden av klokka Glad som Olav hadde gitt Klemenskirken. Magnus og hans menn vinner slaget mot den hedenske hæren (Sturlason, s. 448).

Også Sigurd Syrs sønn, Harald, bror til Olav, får hjelp av den avdøde kongen. Han blir fengslet av dronning Zoe i Istanbul. Olav viser seg for ham, og sier han vil hjelpe han. Den fritatte Harald stikker øynene ut av kongen og fjerner Maria, brordatter til Zoe med makt. Hun settes senere fri igjen (Sturlason, s. 468-469).

I Harald Hardrådes saga berettes om en trøndersk tjenestekvinne som tjener hos en ond greve i Danmark. Denne kvinnen holder Olav høgt. Greven påbyr henne å bake på minnedagen for Olav den hellige. Kvinnen påkaller Olav, og ber om tegn. Greven blir straks blind, og brødet hun bakte ble til stein. En vanfør mann fra Valland (Frankrike) får i et syn se en som ber ham dra til London og finne fram til Olavskirken. Mannen gjør så og blir frisk (Sturlason, s. 494-496).

Olav Kyrre bygde en steinkirke i Nidaros der Olavs lik først hadde vært. Den ble vigd til Kristkirke. Der ble Olavs skrin satt over alteret, og det skjedde mange jærtegn. Sommeren etter fikk en blind mann synet igjen og en målløs mann fikk igjen målet. En blind kvinne kom seende ut etter messe. Det fortelles også om at plutselig ble skrinet for tungt å løfte. Under streket lå liket av et myrdet barn. Så kunne skrinet løftes som vanlig (Sturlason, s. 531).

I Magnus Berfötts saga berettes om brann i byen der Olavs legeme hviler. Brannen sprer seg. Olav skrin bæres ut og settes mot ilden. En uklok mann slår til skrinet og truer den hellige Olav til å hjelpe mot brannen. Gud lar kirken bli ubrent, men straffer den ukloke med øyeverk. Dette beholder han til Olavs forbønn hjelper ham til å bli frisk. En vanskapt kvinne blir helbredet for sin store vanhelse. Hun kunne knapt krype til kirken, men gikk derfra (Sturlason, s. 543).

I Magnussønnes saga berettes om Kolbein som mor til Sigurd Jorsalfare hadde latt skåret tunga ut av. I Kristkirken i Nidaros sovner han, og ser Olav ta tak i tungestumpen og dra i den. Når han våkner, er tunga på plass. -- En dansk mann ble fanget av hedninger. Bundet i jern ber han hellig Olav om hjelp. Olav løser ham fra lenkene, og lar ham få tilbake helse og unnsnippe til et skip. Etter mye om og men holder han løftet sitt om å oppsøke den hellige Olavs hus (Sturlason, s. 567-568).

I Inges saga berettes om en mann som het Halldor som hadde blitt lemlestet av venderne. De hadde skåret hull på strupen og skåret av tunge og rot. Etter forbønn hos kong Olav fikk han både mål og helse (Sturlason, s. 607). En engelsk prest ved navn Rikard ble mistenkt for

upassende omgang med søster til ættestore Einar og Andreas. De piner presten på det mest grusomme. De skamlår ham, knuser leggen hans, slår en treplugg i øyet hans og til sist klippet de tungestubben av ham så han ikke kan snakke. Halvt død ber han Gud og den milde kong Olav om hjelp. I søvnen viser kongen seg for ham og helbreder ham (Sturlason, 607-609).

I Håkon Herdebreis saga fortelles om hvordan Olavs sverd, Neite, havner i Miklagard (Sturlason, s. 631). Det blir plassert i Olavskirken der.

Slaget ved Petsinavollene ble avgjort ved hjelp av Kong Olav. Til tross for stor overmakt, vinner grekerne mot hedningene. Dette berettes det om i Håkon Herdebreis saga. (Sturlason, s. 632-633)

Vi ser at Snorre lar Olavs undergjerninger bli fortalt gjennom hele Heimskringla. En av effektene av det er at Olav blir «landets evige konge». Her skapes kontinuitet fra Harald Hårfagre til Magnus Erlingssons saga.

4 Avsluttende bemerkninger

Jeg har i denne oppgaven forsøkt å vise at det gir mening å lese Snorre som teolog.

Bakgrunnen for denne tanken er Snorres oppvekst på lærdomssenteret Oddi på Island. Der fikk Snorre en grundig opplæring både i gammel norrøn siðr og kristen teologi. Det er ingen ting som tilsier at Snorre har vært presteviet, men mye kan tyde på at han er viet til en lavere kirkelig grad. Uansett ble det utdannet teologer på Oddi (Ólason i Askedal, 2008 s. 25-26).

I Heimskringla gir Snorre oss sjølsagt en beretning om kongesagaen fra Ynglinge-sagaen til sin egen tid i Magnus Erlingssons saga. Der opererer Snorres fosterfar, Jon Loptson, som en av aktørene (Sturlason, s. 649). Men jeg mener å ha vist at det gir god mening å lese dette historieverket teologisk: Da handler det om Guds frelsesverk i vår historie, med særlig vekt på helgenkongen Olav. Snorres Heimskringla er sjølsagt et kongshistorisk verk. Men det er også beretningen om Guds inngripen i Norges historie der Guds fremste redskap er kong Olav den hellige. Snorre har maktet å fortelle historien om kristningen av Norge på en måte som peker mer mot utvikling og kontinuitet mellom gammel siðr og kristendom. Olav som kristningskonge blir sjøl en syntese av nytt og gammelt. Det gamle samfunns idealer om en ordfast mann, krigersk og djerv som Odin, forenes med Kristus-likhet og en mildhet i styresett som nærmest er uhørt (Langslet i Askedal, 2008 s. 103). Med dagens øyne er det kanskje vanskelig å se Olavs mildhet, men ut ifra sin tid var han nok det. Ved Olav den hellige er Norge kristnet. Snorre har forsøkt vise oss hvordan Gud virket i vår historie på veien fra åsatro til troen på Kristus. Og da blir Snorre like mye teolog som historiker. Når dette aspektet ved Snorre stort sett har fått ligge, tror jeg det handler mye om at i Norge har Snorre først og fremst vært brukt som nasjonsbygger. Da er det den historiske Snorre vi ser.

Men underveis i denne ferden med Olav gjennom Heimskringla, har vi flere ganger sett at historikeren Snorre ikke er så historisk. Snorres historie om Olavs barnedåp er et eksempel der jeg mener at teologen Snorre trer fram. Lik Lukas i 1, 1-4 som skriver til sin ærede Teofilus, om det som er oppfylt blant oss, går Snorre nøye gjennom alt fra begynnelsen (Yngling-sagaen) og skriver det ned i sammenheng så vi kan vite at det er pålitelig, det vi har fått opplæring i. Det handler om Guds frelsesverk gjennom vår historie.

Dette var nok mer synlig for Snorres impliserte leser, en leser som høyst sannsynlig hadde kirkelig bakgrunn. Snorres stil er knapp, og han satser på at leseren sjøl er i stand til å fylle i

«Leerstellen» i teksten. Han vet at leseren vil tenke på Bibelens matunder, at de vet å finne fram til de mange bibelske referanser i hans tekst, uten at det eksplisitt sies.

Olav dør som martyrkonge. Lik Kristus er det gjennom sin død Olav seirer. Dette er det Snorre har gitt oss en fremstilling av, så vi kan vite det er pålitelig, det vi har fått opplæring i.

Det har ofte blitt pekt på at Snorre er historikeren som nedtoner det religiøse og mirakuløse ved beretningen om Olav den hellige. Jeg er enig i at Snorres stil kan virke mer neddempet enn andre Olavsberetninger, som Den legendariske saga. Men min tolkning av dette er ikke at Snorre er mindre opptatt av mirakler og jærtegn enn andre. Snarere er det fortellertekniske grep som overlater til leseren sjøl å medskape bildet av den Kristuslike Olav. Det kan Snorre gjøre, i trygg forvisning om at datidens lesere kjenner sin bibelhistorie. Snorres historier er full av bibelske referanser, uten at det hele tiden må sies eksplisitt. Hans verk blir dermed fullt av undertekster som leseren sjøl har med seg når han fyller ut «hull» i fortellingen. Dermed kan han godt alludere til 2. Samuelsbok, 12,1-5 og stole på at leseren selv kjenner igjen denne historien når Emund fra Skara ber svenskekongen ta opp en sak til doms.

Det er ikke nytt å påpeke at Snorres Olav låner trekk fra både Odin og Kristus. Snorre var innforlivet med de gamle norrøne skikker. Jeg mener å ha vist at hos Snorre viskes det skarpe skillet mellom åsatru og kristendom ikke helt vekk, men at det legges mer vekt på kontinuitet enn brudd. For Snorre er nok først og fremst en kristen mann, men som mange har påpekt er Snorre mer både-og enn enten– eller. Dette tvisynet er ofte tolka som personlighetstrekk ved ham, men kan hende gir det like mye mening å se dette på bakgrunn av islandsk politikk, der kompromiss og balanse var den høyeste kunst. For Snorre med sin djupe kunnskap om og respekt for den gamle norrøne kultur, vil overgangen til kristendom være mer preget av kontinuitet enn brudd. At Olav låner trekk av Odin og at Harald Hårfagre tar den kristne Gud til vitne, er tegn på denne tenkningen. Det tvetydige ved Olav som både Kristkonge og norrøn kriger er ikke oppstått av forvirring, men en overbevisning hos Snorre om at slik virker Gud i vår historie.

Olav, krigerkongen, blir den Kristuslike martyr som gjennom sin seiersrike død fullfører Guds frelsesverk i Norge. Dette er teologen Snorres budskap i min lesning av Snorre.

Litteraturliste

- Abbott, H. P. (2008). *The Cambridge Introduction to Narrative* (Second ed.). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Akselberg, G. (2006). Etterord til Den legendariske Olavssoga. Ei fullstendig soge om Olav den Heilage før Snorre. *Den legendariske Olavssoga. Omsett frå norrønt av Kåre Flokenes*. Stavanger: Dreyer bok.
- Askedal, J. O. o. M., Klaus Johan (Ed.). (2008). *Høvdingen. Om Snorre Sturlasons liv og virke*. Oslo: Vidarforlaget.
- Barton, J. (1996). *Reading the Old Testament. Method in Biblical Study*. (2. edition ed.). London: Darton, Longman and Todd Ltd.
- Chatman, S. (1978). *Story and discourse. Narrative structure in fiction and film* (paperback 1980 ed.). Ithaca and Londond: Cornell University Press.
- Den legendariske Olavssoga*. (K. Flokenes, Trans.). Stavanger: Dreyer Bok.
- Folkhelseinstituttet. (2006). Vikingtiden: Ën av 100 ble 60 år. Retrieved 20.04., 2015, from http://www.fhi.no/eway/default.aspx?pid=239&trg=Content_6489&Main_6157=6261:0:25,5944:1:0:0:::0:0&MainContent_6261=6489:0:25,5945:1:0:0:::0:0&Content_6489=6430:56467::1:6229:4:::0:0
- Gad, T. (1961). *Legenden i dansk middelalder* (Vol. 1). København: Dansk videnskabs forlag A/S.
- Gadamer, H.-G. (1960). *Sannhet og metode* (L. Holm-Hansen, Trans. Norsk utgave ed.). Oslo: Pax forlag.
- Green, J. B. (2010). *Methods for Luke*. New York: Cambridge University Press.
- Krag, C. Olav Geirstadalv. *Norsk biografisk leksikon*. Retrieved 20.04.2015, 2014, from https://nbl.snl.no/Olav_Geirstadalv
- Langslet, L. R. o. Ø., Knut. (2011). *Spor etter helgenkongen*. Oslo: Forlaget Press.
- Myrvoll, K. J. (2014, 05.02.2014). [E-post].
- Norrøn saga I*. (1989). (C. Kent, Trans.). Oslo: Aschehoug.
- Odden, p. P. E. (2009, 21.07. 2009). Den Hellige Sunniva. Retrieved 20.04. , 2014, from <http://www.katolsk.no/biografier/historisk/sunniva>
- Oslo, U. i. Nynorskordboka. Retrieved 20.04.2015, from Universitetet i Oslo <http://www.nob-ordbok.uio.no/perl/ordbok.cgi?OPP=legende&nynorsk=+&ordbok=nynorsk>
- Paasche, F. (1948). *Snorre Sturlason og sturlungene* (andre opplag ed.). Oslo: H.Aschehoug & Co. (W.Nygaard).
- Røthe, G. (2004). *Helt, konge og helgen. Den hagiografiske tradisjon om Olav den hellige i Den legendariske saga, Heimskringla og Flatøyjarbók*. (Dr. art.), Universitetet i Oslo, Oslo.
- Steinsland, G. (2005). *Norrøn religion. Myter, riter, samfunn*. Oslo: Pax Forlag AS.
- Sturlason, S. *Heimskringla* (A. o. S. Holtsmark, Didrik Arup, Trans. F. Hødnebo Ed. "Stormutgaven" ed.). Oslo: J.M. Stenersen Forlag A.S.